

Видання Патріаршої Катехитичної Комісії
Української Греко-Католицької Церкви

CATECHESI TRADENDAE
ПЕРЕДАВАННЯ КАТЕХИЗИ
ВИХОВУВАТИ У ВІРІ СЬОГОДНІ

АПОСТОЛЬСЬКЕ
ПОУЧЕННЯ
ПРО КАТЕХИЗУ
В НАШ ЧАС
ВСЕЛЕНСЬКОГО
АРХИЄРЕЯ
ІВАНА ПАВЛА ІІ

Львів
Видавництво “Свічадо”
2008

ISBN 978-966-395-196-6

ВСТУП

Останнє Христове доручення — 1. Катехизація завжди вважалася Церквою одним з її основних завдань тому, що перш ніж відійти до Отця, воскреслий Христос дав Апостолам своє останнє доручення: робити учнями всі народи та навчати їх зберігати все, що він заповів¹.

Отже, Він доручив їм місію і владу сповіщати людям те, що вони самі чули, бачили своїми очима, переживали і до чого доторкалися своїми руками — Слово життя².

Одночасно Він доручив їм місію й владу пояснювати авторитетно все те, чого Він їх навчав: Його слова, Його діла, Його чуда, Його заповіді, і дав їм Духа виконувати таке завдання.

Невдовзі катехизою стали називати сукупність зусиль, які вживалися в Церкві, щоб зробити людей учнями Христа, щоб помагати їм вірити, що Ісус є Сином Божим, щоб через віру вони могли мати життя в Його ім'я³, щоб виховувати і навчати їх цього життя й так творити Тіло Христове. Церква ніколи не переставала віддавати цій справі свої сили.

Старання Павла VI — 2. Останні Папи приділили катехизі визначне місце в своїй пасторальній праці. Своєю діяльністю, своїм проповідуванням, своїм авторитетним пояснюванням рішень II Ватиканського Собору, що його він вважав великим катехизмом сучасності і цілим своїм життям мій вельмишановний попередник Павло VI був зразком піклування про катехизу Церкви.

¹ Мт. 28, 19.

² Пор. ІІо. 1,1.

³ Пор. ІІо. 20, 31.

18 березня 1971 р., він схвалив *Загальний Довідник Катехизи*, підготовлений Священною Конгрегацією для духовенства, Довідник, який став провідним документом, покликаним пробуджувати й спрямовувати катехитичну обнову в цілій Церкві. У 1975 р. він заснував Міжнародну Радугу для Катехизи. Він чітко визначив обов'язок і роль катехизи в житті й місії Церкви, коли звернувся до учасників I Міжнародного Конгресу Катехизи 26.9. 1971 р.⁴, і детальніше повернувся до цієї теми в Апостольському поученні *Evangelii Nuntiandi* (*Проголошення Євангелій*)⁵. Він хотів, щоб катехиза, передусім призначена для дітей і юнаків, була темою IV Загального Збору Синоду Єпископів⁶, який відбувся в жовтні 1977 р., і в якому я мав радість брати участь.

Плідний Синод — 3. На закінчення Синоду Отці представили Папі дуже велику документацію, що складалася з різних виступів, проголошених на їхньому Зборі, висновків робочих груп, Послання, з яким за його згодою вони звернулися до Божого Народу⁷, і пере-

⁴ Пор. ААС 63 (1971), с.758-764.

⁵ Пор. ч. 44; також чч. 45-48: ААС 68 (1976), с. 34-35; 35-38; 43.

⁶ По «Власній ініціативі» *Apostolika Sollicitudo* (*Апостольська дбайливість*) з 1 5. 9. 1965 (ААС 57 с. 775-780), Синод Єпископів може збиратися як Загальний Збір, Надзвичайний Збір або Спеціальний Збір. У цьому Апостольському Поученні слова «Синод» або «Синодальні Отці», або «Синодальна Авля» відносяться завжди, крім окремих вказівок, до IV Загального Збору Синоду Єпископів, що відбувався в Римі в місяці жовтні 1977 р. і обговорював питання катехизи.

⁷ Пор.: Синод Єпископів, *Про подавання катехизи дітям і юнакам в нашому часі; Ad Populum Dei Nuntius* (*Послання до Людей Божого*), пор.: L'Osservatore Romano, 30. 10. 1977, с. 3-4.

дусім ряд «Пропозицій», в яких висловлювали свої погляди на численні аспекти катехизи в наш час.

Синод старанно працював у винятковій атмосфері вдячності богові і надії. У катехитичній обнові він побачив дорогоцінний дар Святого Духа для сучасної Церкви, дар, на який християнські спільноти скрізь у світі на всіх рівнях відгукуються з особливою великодушністю та відданістю. Завдяки тому необхідні рішення могли спертися на пережитий дійсності й надіятися на велику готовність в Божому Народі прийняти Божу ласку і вказівки Вчительського уряду Церкви.

Значення цього поучення — 4. У тій самій атмосфері віри й надії я звертаюсь до вас, шановні Брати і дорогі Сини та Дочки, цим Апостольським Поученням. З цієї надзвичайно широкої теми воно розглядатиме найбільш актуальні й важливі, щоб зміцнити радісні результати Синоду. Воно по суті, продовжує міркування, які Павло VI приготував, послугуючись достатньою мірою документацією, поданою Синодом.

Папа Іван Павло I, старання якого і дари катехита здивували нас усіх, зібрав їх і готував до опублікування, але несподівано Бог покликав його. Всім нам він дав приклад катехизи, заснованої на тому, що суттєве й одночасно популярне, катехизи народної, яка полягала в простих викладах і словах, здатних проймати серця.

Отож, я продовжую справу цих двох Папів, щоб відповісти на прохання єпископів, ясно висловлене на закінчення IV Загального Збору Синоду і прийняте Папою Павлом VI в його кінцевій промові⁸. Роблю це також, щоб

⁸ Пор.: ААС 69 (1977) с. 633.

виконати одне з найголовніших завдань моєї апостольської праці. Зрештою, катехиза завжди була основною журбою мого священничого і єпископського служіння.

Маю палке бажанням, щоб це Апостольське Поучення, звернене до цілої Церкви, укріпило віру і християнське життя, щоб дало нову силу починам, які появляються, щоб спонукало до творчості, з необхідною обережністю, і сприяло розповсюдженню у Громадах радості передачі для світу Тайни Христа.

І МАЄМО ЄДИНОГО УЧИТЕЛЯ — ІСУСА ХРИСТА

Привести до злуки з Ісусом Христом — 5.
IV Загальний Збір Синоду Єпископів наголошував на христоцентризмі кожної правдивої катехизи. Ми тут можемо брати до уваги два значення цього слова, які не суперечать одне одному, а скоріше пов'язані між собою і взаємно доповнюються.

Передусім хочеться підкреслити, що в самому центрі катехизи ми знаходимо саме цю Особу: Ісуса з Назарета «Єдинородного від Отця, благодаттю та істиною сповненого»⁹, що страждав і помер за нас, і тепер, воскреслий, завжди живе з нами. Це — Ісус, що є «путь, істина і життя»¹⁰, а християнське життя полягає у тому, щоб іти за Ним і «бути Його образом».

Суттєвим і вихідним об'єктом катехизи, вживаючи вислів дорогий св. Павлові як і сучасному богослов'ю, є «тайна Христа». Катехизувати — це, в якийсь спосіб, вести когось

⁹ *ІІо.* 1, 14.

¹⁰ *ІІо.* 14, 6.

до дослідження цієї тайни у всіх її вимірах: «Навчити всіх про спасенний задум тієї тайни... Зрозуміти з усіма святими, яка її ширина, довжина, висота і глибина, і спізнати оту любов Христову, що перевищує всяке уявлення, і таким чином сповнитись усякою Божою повнотою»¹¹.

Отже, це означає виявляти в особі Христа цілий відвічний Божий задум, що в Ньому збувається. Це означає намагатися зрозуміти значення Христових вчинків та слів, знаків, вчинених Ним, тому що вони одночасно зберігають в собі і виявляють Його тайну. У такому значенні кінцева мета катехизи — це привести когось не тільки до зустрічі, але й до злуки, до близькості з Ісусом Христом: Він єдиний може вести до любові Отця в Дусі і може дати нам змогу брати участь у житті Святої Трійці.

Передавати Христову науку — 6. Христотенітризм в катехизі означає, що кожний повинен передавати не свою науку чи науку якогось учителя, але науку Ісуса Христа, правду, яку Він передає, або, точніше, правду, якою Він сам є¹².

Отож, треба казати, що в катехизі є Христос, Воплочене Слово і Син Божий, якого подаємо навчанням, і все інше має відноситися до Нього; що тільки Христос навчає, а будь-хто інший навчає тою мірою, якою є немов Його уповноваженим чи тлумачем, даючи Христові змогу вчити Його устами.

Постійною турботою кожного катехита, якою би не була його відповідальність в Церкві, повинно бути старання передавати своїм навчанням і своєю поведінкою науку і життя Ісуса. Він — катехит — не має зосереджувати

¹¹ *Еф.* 3, 9; 18.

¹² Пор.: *Іо.* 14, 6.

на собі, на своїй думці і особистих здібностях увагу і згоду розуму та серця того, кого катехизує, і, понад усе, не повинен намагатися прищеплювати своїх власних думок й особистого вибору, наче вони висловлюють життєві науки і повчання Христа.

Кожний катехит мав би пристосовувати до себетаїнственне слово Ісуса: «Моя наука не моя, а того, хто послав мене»¹³. Це робить апостол Павло, коли говорить про найважливішу проблему: «Я бо, що прийняв від Господа, те й передав вам»¹⁴. Як часто й уважно мав би катехит читати Слово Боже, передане Вчительським Урядом Церкви, в якому інтимному зв'язку він мав би перебувати з Христом і з Отцем, в якому дусі молитви, в якому самозреченні мав би жити катехит, щоб могли сказати: «Моя наука — не моя!»

Христос Учитель — 7. Ця наука не є сукупністю абстрактних правд, це — участь в живій Божій тайні. Якість Того, хто навчає в Євангелії, і суть Його навчання незмірне перевищують якість і суть науки «учителів» в Ізраїлі, завдяки єдиному зв'язку між тим, що Він каже, тим, що робить, і тим, ким Він є. Але Євангелія ясно описують такі хвилини, в яких Ісус «навчав». «Ісус робив і навчав»¹⁵: у цих двох дієсловах, якими починаються Діяння Апостолів, святий Лука об'єднує, але і розрізняє два елементи Христової місії.

¹³ *Іо.* 7, 16. Ця тема дорога для IV Євангелія: пор.: *Іо.* 3, 34; 8, 28; 12, 49; 14, 24; 17, 8; 17, 14.

¹⁴ *І Кор.* 11, 23; слово «передавати», вживане тут святим Павлом, часто використовувалося в Апостольському Поученні *Evangelii Nuntiandi* (*Проголошення Євангелії*), щоб описати дію проповіді Церкви, як наприклад, в чч. 4, 15, 78, 79.

¹⁵ *Ді.* 1, 1.

Ісус навчав, а ось є свідчення, яке Він дає про себе самого: «Щодня сидів я, навчаючи у храмі»¹⁶. Євангелисти з захопленням звертають на це увагу, тому що здивовано споглядали за Ним, як Він в кожному місці і часі навчав, у спосіб і з авторитетом, досі незнаним: «знову сходяться до нього люди, і він, своїм звичаєм, знову навчає їх »¹⁷; «Дивувалися його навчанню, бо навчав він їх як повновладний»¹⁸. Це підкреслюють також і Його вороги, шукаючи привід звинуватити і засудити Його: Народ бунтує, навчаючи по всій Юдеї, почавши з Галилеї аж сюди»¹⁹.

Єдиний «Учитель» — 8. Хто вчить у такий спосіб, заслуговує цілком особливого титулу — «Учитель». Скільки разів у Новому Заповіті, а передусім в Євангеліях, називають Його саме «Учителем»²⁰! Так називають Його Дванадцять Апостолів, інші учні, юрби слухачів з подивом, довір'ям і ніжністю²¹. Навіть юдеї: фарисеї, садукеї, законовчителі в цілому не заперечують такого звертання: «Учителю, ми хочемо побачити якийсь знак від тебе»²²; «Учителю, що мені робити, щоб вічне життя досягнути?»²³

Але передусім сам Ісус, у хвилини особливо урочисті й вагомі, називає себе Учителем:

¹⁶ Мт. 26, 55. Пор.: ІІо. 18, 20.

¹⁷ Мр. 10, 1.

¹⁸ Мр. 1, 22; Пор.: Мт. 5, 22; 11, 1; 13, 54; 22, 16; Мр. 2, 13; 4, 1; 6, 2.6; Лк. 5, 3. 17; ІІо. 7, 14; 8, 2 тощо.

¹⁹ Лк. 23, 5.

²⁰ Майже в п'ятдесяти місцях чотирьох Євангелій. Цей титул, перейшов з юдейської традиції, але тут вживається з новим значенням, яке сам Христос часто старається підкреслити.

²¹ Пор.: Мт. 8, 19, Мр. 4, 38; 10, 35; 13, 1; ІІо. 11, 28.

²² Мт. 12, 38.

²³ Лк. 10, 25; пор.: Мт. 22, 16.

«Ви звете мене: Учитель, Господь, і правильно мовите, бо я є»²⁴. Він проголошує унікальність, особливий характер свого становища — Учитель: «Один бо ваш Учитель»²⁵ — Христос.

Протягом двох тисяч років на всіх мовах світу люди різних станів, рас і націй з пошаною звертаються до Нього цим титулом, повторюючи у свій спосіб слова Никодима: «Равві, ми знаємо, що прийшов еси учителем від Бога»²⁶.

Цей образ Христа, який навчає, величний і разом з тим рідний, що вражає й зміцнює образ, змальований пером Євангелистів і часто потім зображуваний в іконографії вже від часів раннього християнства²⁷, такий принагідний, і мило мені його згадати на початку цих роздумів про катехизу в сучасному світі.

Вчив усім своїм життям — 9. Роблячи це, не забуваю, що величність Христа-Учителя, послідовність і переконлива сила Його навчання пояснюються тільки тим, що Його слова, Його притчі і Його розумування неможливо відділити від Його життя і від самої Його Особи. У цьому значенні і ціле життя Христа було постійним навчанням: Його мовчанки, Його чуда, Його вчинки, Його молитва, Його любов до людини, Його любов до малих і убогих, Його свободна, повна готовність віддати себе

²⁴ *ІІо.* 13, 13; пор.: *Мт.* 10, 25; 18.

²⁵ *Мт.* 23, 8. Св. Ігнатій з Антіохії це твердження пояснює так: «Ми одержали віру, отожд, витриваймо в ній, щоб у нас бачили учнів Ісуса Христа, єдиного нашого Учителя» (*Лист до Магнезійців*, IX, 1; *Функ* 1, 239).

²⁶ *ІІо.* 3, 2.

²⁷ Зображення Христа, що навчає, появляються вже в римсько-візантійському мистецтві III-IV ст. Стане головним мотивом у скульптурах великих катедр в романському і готицькому стилях середньовіччя.

в жертву на хресті за спасіння світу, Його воскресіння є здійсненням Його слів і завершенням об'явлення. Тому-то Розп'яття для християн є одним з найкращих і найбільш популярних зображень Христа-Учителя.

Усі ці міркування, що течуть в руслі великих традицій Церкви, посилюють наше захоплення Христом, Учителем, що об'являє Бога людям і людину їй самій; Учителем, що спасає, освячує і провадить, що є живий, говорить і доторкається, зворушує, поправляє, оцінює, прощає, йде щодня з нами дорогою історії; Учителем, що приходить і прийде у славі.

Тільки у глибокій злуці з Ним катехити знайдуть світло і силу для правдивого і бажаного оновлення катехизи.

II ДОСВІД ДАВНІЙ, ЯК ЦЕРКВА

Місія Апостолів — 10. Образ Христа-Учителя закарбувався в серцях Апостолів та перших учнів, і доручення: «Ідіть... і зробіть учнями всі народи»²⁸, — визначило все їхнє життя. Про це свідчить святий Йоан у своєму Євангелії, коли передає Ісусові слова: «Слугами вже не називатиму вас; слуга не відає, що його пан робить. Називаю вас друзями, бо все я вам об'явив, що чув від Отця мого»²⁹.

Це не вони вирішили йти за Ісусом, а він вибрав їх, тримав їх при собі, й перед Пасхою, вислав їх, щоб ішли та плід несли, і щоб їх плід тривав³⁰. І саме тому по воскресінню Він доручає їм зробити учнями всі народи.

²⁸ Мт. 28, 19.

²⁹ ІІо. 15, 15.

³⁰ Пор.: ІІо. 15, 16.

Книга *Діяння Апостолів* у своїй цілості свідчить, що вони були вірні покликанню й отриманій місії. Члени першої християнської спільноти постають як ті, що «постійно перебували в апостольській науці та спільності, на ламанні хліба й молитвах»³¹. Відображений тут, без сумніву, усталений образ Церкви, яка, завдяки навчанню Апостолів, народжується й постійно кормиться словом Господа, прославляє Його в євхаристійній жертві й про це свідчить світові доказами любові.

Коли противники стривожені діяльністю Апостолів, то лише тому, що були «незадоволені тим, що вони народ навчають»³², наказують їм більше не навчати в ім'я Ісуса³³. Та ми знаємо, що Апостоли вважали, що справедливіше — слухати Бога, ніж людей³⁴.

Катехиза в часи Апостолів — 11. Апостоли не барились ділитися з іншими служінням свого післанництва³⁵. Вони передають своїм наступникам завдання навчати. Доручають його також і дияконам вже від їхнього установа. Стефан, «повний благодаті й сили», не перестає навчати, спонуканий мудрістю Духа³⁶. До Апостолів в їх завданні навчати приєднується багато інших учнів³⁷ і навіть прості християни, розсіяні переслідуваннями, «ходили по країні й звіщали слово Боже»³⁸.

³¹ *Ді.* 2, 42.

³² *Ді.* 4, 2.

³³ Пор.: *Ді.* 4, 18; 5, 28.

³⁴ Пор.: *Ді.* 4, 19.

³⁵ Пор.: *Ді.* 1, 25.

³⁶ Пор.: *Ді.* 6, 8 і далі: Пор. також епізод з життя Филипа, що катехизує урядовця етіопської царіці: *Ді.* 8, 26 і наст.

³⁷ *Ді.* 15, 35.

³⁸ *Ді.* 8, 4.

Святий Павло є найбільшим проповідником цієї науки, від Антіохії аж до Рима, де останній його образ, який маємо в Діяннях, представляє його як чоловіка, що «навчав про Господа Ісуса Христа з повною сміливістю»³⁹.

Євангелія, ще до написання, були вже сформованою наукою, що усно передавалися християнським громадам, мали, більше чи менше, катехитичну структуру. Чи ж оповідання святого Матея не названо Євангелієм катехита, а оповідання святого Марка — Євангелієм оглшенного?

В часи Отців Церкви — 12. Церква продовжує цю місію Апостолів та їхніх перших співробітників. Вона, стаючи сама день за днем ученицею Господа, справедливо зветься «Матір'ю й учительською»⁴⁰.

Від Климента Римського до Орігена⁴¹, в постапостольський період з'являються визначні твори. Потім бачимо цей яскравий факт: єпископи і пастирі, з найбільш визначних, передусім в III-IV ст., вважають важливою частиною їх єпископського служіння — усне навчання або написання катехитичних творів. Це епоха Кирила з Єрусалима та Йоана Золотоустого,

³⁹ Ді. 28, 31.

⁴⁰ Пор.: Енцикліка *Mater et Magistra* (Мату й Учителька) Папи Івана XXIII ААС 53, 1961, с. 401: Церква є «матір'ю», тому що народжує постійно нових дітей через хрещення і збільшує Божу родину; вона є «учительською», тому що виховує своїх дітей у благословенні хрещення, розвиваючи в них відчуття віри через навчання правд віри.

⁴¹ Пор., наприклад, лист св. Климента Римського до Церкви в Коринті, Дідахе, «Лист Апостолів», твори Св. Іринія з Ліону (Доказ. Апостольського Проповідування і Проти Єресей), Тертулліана (Про Хрещення), Климента з Олександрії (Педагог), Св. Кипріяна (Свідчення проти Квіріна), Орігена (Проти Цельса) тощо.

Амвросія та Августина, під час якої з-під пера багатьох Отців Церкви появляються твори, що залишаються для нас взірцями.

Як не згадати тут, бодай дуже коротко, катехизу, яка підтримала поширення Церкви в різні періоди історії, по всіх континентах і в найрізноманітніших суспільних умовах? Очевидно, ніколи не бракувало труднощів, але Слово Господнє, за висловом апостола Павла, виконало свій біг через століття, поширилось і стало прославленим⁴².

На Соборах і в місійній діяльності — 13.

Служіння катехизи завжди набирає нових сил від Соборів. Тридентійський Собор щодо нього є прикладом, на якому треба наголосити. Він віддав катехизі першість в своїх конституціях та декретах.

Він став джерелом *«Римського Катехизму»*, що має також назву *«Тридентійського»*, і є першорядним твором — коротким викладом християнської науки і традиційного богослов'я для священників. Він сприяв організації катехизи у Церкві, повернув духовенство до його обов'язків катехитичного навчання. Тридентійський Собор став джерелом завдяки святим богословам, таким, як святий Карло Боромей, святий Роберт Веллярмін або святий Петро Канісій, він дав поштовх до видання катехизмів, які в їхній час були правдивими взірцями. Дай Боже, щоб II Ватиканський Собор викликав подібний порив і працю в наш час!

Також місії (у країнах нехристиянських) є упривілейованим полем для здійснення катехизи. Так, після майже двох тисяч років Народ Божий не перестав виховуватись у вірі, згідно форм, пристосованих до різних обставин віруючих та Церкви.

⁴² Пор.: 2 *Сал.* 3, 1.

Катехиза внутрішньо пов'язана з цілим життям Церкви. Не тільки географічне поширення і чисельне зростання, але також, і ще більше, внутрішній ріст Церкви, її узгодженість з Божим задумом суттєво залежить від катехизи. З того досвіду Церкви, що ми його згадали, деякі справи, між багатьма іншими, заслуговують на особливу увагу.

Катехиза: право й обов'язок Церкви —

14. Передусім, очевидно, що для Церкви катехиза завжди була святим обов'язком і невід'ємним правом. З одного боку, звичайно, є обов'язком, що походить з наказу Ісуса Христа і що стосується тих, які в Новому Завіті одержують покликання до служіння як пастирі. З другого боку, можна також говорити і про право: з богословської точки зору, кожний охрещений, з самого факту охрещення, має право одержати від Церкви науку і виховання, які давали б йому змогу досягнути правдиве християнське життя. У перспективі ж прав людини, кожен має право шукати релігійну правду і вільно її приймати, тобто є звільнений від усякого «примусу зі сторони поодиноких осіб, суспільних груп або будь-якої людської влади, так що в релігійній справі ніхто не був би примушений діяти проти своєї совісті ті не мав би перешкоді... діяти згідно його совісті»⁴³.

Тому катехитична діяльність повинна розвиватись у сприятливих обставинах часу і місця, використовувати засоби масової інформації та інші відповідні засоби, без дискримінації батьків, катехитів чи катехизованих.

⁴³ II Ватиканський Собор. Заява про релігійну свободу *Dignitatis Humanae* (Людської Гідності), ААС 58 (1966), с. 930.

Тепер це право, дійсно, чимраз більше визнається, принаймні на рівні його високих принципів, як доводять заяви чи міжнародні угоди, в яких, не дивлячись на їхні обмеження, можна розпізнати голос совісті великої частини людей нашого часу⁴⁴.

Але це право порушується численними державами такою мірою, що катехизувати чи бути катехизованим стає злочином, який підлягає покаранню. Рішуче, разом з Отцями Синоду, я підношу мій голос проти всякої дискримінації на полі катехизи і наполегливо закликаю відповідальних скасувати ті обмеження, що гнітять людську свободу в цілому, а особливо релігійну.

Першочергове завдання — 15. Друге поучення стосується самого місця катехизи в пасторальних програмах Церкви. Чим більше Церква, на місцевому і вселенському рівнях, виявляється спроможною поставити на перше місце катехизу щодо інших її діл та починів, навіть тих, які могли би бути більш помітними, тим більше знаходить вона в ній засіб зміцнення свого внутрішнього життя, як спільноти віруючих, та своєї зовнішньої діяльності, як посланої Христом.

Церква в цьому ХХ ст., яке закінчується, запрошена Богом і подіями, що також є закликами Божими, відновлювати довір'я до катехитичної діяльності, як до завдання абсолютного першенства її місії. Вона запрошена присвятити катехизі свої найкращі резерви в людях і зусиллях, не жаліючи сил, труду і матеріальних засобів, щоб краще її зорганізу-

⁴⁴ Всесвітня Декларація Прав Людини (ООН) від 10 грудня 1948 р. с. 4; Кінцевий Акт Конференції про «Безпеку і Співробітництво в Європі», част. VII.

вати і сформувати кваліфікованих працівників. Мова не йде про звичайну людську корисливість, а про ставлення до віри. А у цьому ставленні до віри завжди йдеться про вірність Бога, котрий ніколи не залишає без відповіді.

Відповідальність спільна й відмінна — 16.

Третє поучення: катехиза завжди була і буде ділом, до якого ціла Церква має відчувати відповідальність і хотіти її. Але члени Церкви мають різну відповідальність, що залежить від покликання кожного.

Пастирі, силою їхнього служіння, мають, на своїх рівнях, найбільшу відповідальність за ініціативу, спрямування, координацію катехизи. Папа, зі свого боку, повністю свідомий своєї відповідальності, що лежить на ньому у цій справі: це для нього є причиною пасторальної турботи, але передусім джерелом радості й надії.

Священники, монахи і монахині мають привілейоване поле для їхнього апостоляту. Батьки несуть особливу відповідальність. Вчителі, різні церковні служителі й катехити, відповідальні за засоби масової інформації — всі несуть конкретну відповідальність за формування віруючої совісті, що є формуванням важливим для життя Церкви, яке відображається на житті всього суспільства.

Одним з найкращих наслідків Загального Синоду Єпископів, повністю присвяченого катехизі, зможе стати пробудження в цілій Церкві та в кожній її частині, живої й активної свідомості цієї відповідальності, різної, але спільної.

Обнова постійна й зрівноважена — 17.

Врешті, катехиза потребує постійного оновлення в певному поширенні самого її поняття,

в методах, в пошуках відповідної мови, в застосуванні нових засобів передавання науки.

Ці нововведення не завжди миють однаково вартість, і Синодальні Отці хотіли реально оцінити, поряд з незаперечним поступом в життєздатності катехитичної діяльності та перспективних починів, обмеження, а навіть, «недоліки» того, що було здійснене дотепер⁴⁵. Ці обмеження є особливо небезпечні, коли ризикують порушити повноту змісту християнської науки. У *Посланні до Божого Люду* підкреслюється, що для катехизи і «звичне повторювання, що відкидає всяку зміну, і нерозважна імпровізація, що легковажно ставиться до проблем, є однаково небезпечні»⁴⁶.

Звичне повторювання і старі звички ведуть до застою, до завмирання і, врешті-решт, до паралічу, нерозважна імпровізація породжує замішання у катехизованих та їх батьків, коли справа йде про дітей, відхилення різного роду, розрив і, вкінці, повне знищення єдності. Треба, щоб нині Церква довела, так, як робила це в інші періоди своєї історії, свою мудрість, відвагу й євангельську вірність в пошуках і застосуванні нових шляхів та перспектив для катехитичного навчання.

III

КАТЕХИЗА В ПАСТОРАЛЬНІЙ І МІСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКВИ

Катехиза — це один з етапів євангелізації — 18. Неможливо відділити катехизу від всієї пасторальної і місійної діяльності Церкви.

⁴⁵ Синод Єпископів, *Про катехизу...*, твір цит. с. 3-4 і 6-7; пор.: L'Osservatore Romano (30. 10. 1977), с. 7.

⁴⁶ Там же, ч. 6; ст. 7-8; L'Osservatore Romano (30.10,1977) с. 3.

Однак вона має свою характеристику, над якою часто роздумував IV Загальний Збір Синоду Єпископів, як у своїй підготовчій фазі, так і під час її розвитку. Ця проблема турбує також публічну думку в Церкві і поза нею.

Немає потреби данати тут точне і ясне означення катехизи, тому що воно було з'ясоване в *Загальному Довіднику Катехизи*⁴⁷. Завданням спеціалістів є чимраз більше збагачувати її поняття і зміст. Але через різноманітність і змінність ситуації, з якою стикаєшся щоденно, пригадуємо просто деякі суттєві пункти науки, — зрештою, вже напевно розкриті в документах Церкви, — необхідні для точного розуміння катехизи, без яких існує ризик не зрозуміти повної її суті і вагомості.

Загалом, тут можна прийняти, що катехиза — це виховання у вірі дітей, підлітків, дорослих, яке включає навчання християнської науки, поданої органічно і системно, щоб увести в повноту християнського життя.

На цій підставі катехиза складається, не змішуючись формально, з певного числа чинників пасторальної діяльності Церкви, які мають катехитичну форму, підготовляють катехизу або походять від неї: перше — це проголошення Євангелія, або місійне проповідання через керигму, щоб розбудити віру; апологетика або пошук аргументів для віри; практика християнського життя; уділювання таїнств; участь в житті церковної спільноти; апостольське і місійне свідчення. Пригадуємо передусім, що між катехизою й євангелізацією немає роз'єднання чи суперечності, ані цілковитої тотожності, а існують тісні відносини взаємодоповнення і цілісності.

⁴⁷ Священна Конгрегація для Клиру, *Direktorium Catechitium Generale (Загальний Катехитичний Довідник)*, чч. 17-35: AAC 64 (1972), с. 110-118.

Апостольське Поучення *Проголошення Євангелії* від 08.12.1975 р. про євангелізацію в сучасному світі, привильно підкреслювало, що євангелізація, ціль якої є нести Добру Новину цілому людству, щоб воно жило нею, є дійсністю багатою, складною й динамічною, яка складається з суттєвих і відмінних між собою чинників, або, інакше, з суттєвих і різноманітних моментів, які треба розуміти у їхній цілісності, в єдності розвитку⁴⁸. Катехиза якраз є одним з цих чинників — і дуже важливим! — цілого процесу євангелізації.

Катехиза і перше проголошення Євангелія — 19. Особливість сучасної катехизи, відмінної від першого проголошення Євангелія, яке веде до навернення, є досягнення подвійної мети: викристалізування початкової віри і виховання справжнього християнського учня через глибше і більш систематичне пізнання особи і благовісті Господа нашого Ісуса Христа⁴⁹.

Але в катехитичній практиці цей ідеальний порядок має враховувати той факт, що часто така перша євангелізація не відбулась. Певна кількість дітей, охрещених у ранньому дитинстві, приходить на свою парафіяльну катехизу, не одержавши жодних основ віри й не маючи ще жодного виразного і особистого зв'язку з Ісусом Христом, а тільки здатність вірити, що була дана їм у серці хрещенням і присутністю Святого Духа. Упередження сімейного і суспільного оточення, малохристиянського чи безрелігійного виховання відразу творять деякі застереження.

⁴⁸ Пор.: чч. 17-24: ААС 68 (1976), ст. 17-22.

⁴⁹ Пор.: Синод Єпископів, *Про катехизу...*; цит. твір.

Слід би додати інших дітей — нехрещених, на релігійне виховання яких з різних причин батьки погоджуються надто пізно. Їхній процес підготовки до хрещення відбувається переважно під час звичайної катехизи.

Крім того, охрещена у дитячому і підлітковому віці молодь, що брала участь в катехизі і приймала Святі Таїнства довгий час вагається присвятити своє життя Ісусу Христу, або взагалі уникнути релігійного виховання в ім'я своєї свободи. Врешті, тих самих дорослих долають сумніви та спокуси покинути віру внаслідок життя в середовищі безвір'я. Це означає, що «катехиза» має часто старатися не тільки жити віру і навчати віри, але постійно викликати її з поміччю Божої благодаті, відкриваючи серця, наворачтати, приготувляти до повного прийняття Ісуса Христа тими, що є тільки на порозі віри. Ця турбота частково підказує тон, мову, метод катехизи.

Особлива ціль катехизи — 20. Особлива ціль катехизи таки полягає у розвитку, з Божою поміччю, віри ще зародкової, у сприянні її розвитку до повноти, у щоденному живленні християнського життя вірних у будь-якому віці. Бо йдеться, насправді, про зростання на рівні пізнання і життя зерна віри, посіяного Святим Духом у першій оповіщенні й дієво переданого у хрещенні.

Отож, катехиза намагається розвивати розуміння тайни Христа у світлі Слова, щоб ціла людина була пройнята Його світлом. Перемінений Божою ласкою в нове створіння, християнин стає послідовником Христа і в Церкві вчиться думати, як Він, оцінювати, як Він, діяти згідно з Його заповідями, надіятися згідно з Його закликком.

Точніше, ціль катехизи в загальних рамках благовісті — це навчання і дозрівання, тобто час, в якому християнин, прийнявши через віру Особу Ісуса Христа як єдиного Господа і, вповні приєднавшись до Нього через щире навернення серця, і старається краще пізнати цього Ісуса, котрому віддався, пізнати Його «тайну», Царство Боже, яке Він проголошує, вимоги й обітниці, закладені в Його євангельській науці, дороги, які Він намітив для тих, які хочуть за Ним іти.

Отже, якщо правдою є, що бути християнином — означає казати «так» Ісусові Христові, треба пам'ятати, що це «так» має два аспекти: воно означає — віддатися Божому Слову, опертися на нього, але також, на наступному етапі, — намагатися краще пізнати глибоке значення цього Слова.

Необхідність систематичної катехизи — 21. У заключній промові на IV Загальному Зборі Синоду Єпископів Пана Павло VI радів, «констатуючи, що всі підкреслили абсолютну необхідність катехизи добре упорядкованої й послідовної, тому що таке поглиблення християнського таїнства головним чином відрізняє катехизу від усіх інших форм проголошення Божого Слова»⁵⁰.

Через наявність практичних труднощів треба підкреслити деякі характеристики такого навчання:

— воно має бути систематичним, не імпровізованим, узгодженим з програмою, що дала б йому змогу досягнути точну ціль;

— воно повинно настоювати на суттєвому, не претендуючи розглядати питання, довкола

⁵⁰ Промова на закінчення Синоду (29. 10. 1977), ААС 69 (1977), с. 634.

яких тривають дискусії, і не переростати в богословські дослідження чи наукову екзегезу;

— але воно повинно бути досить повним, не обмежуватись до початкового проголошення християнської тайни, як це є в кериґмі;

— це повинно бути повним введенням в християнство, яке стосується всіх елементів християнського життя.

Не забуваючи важливості різних ситуацій особистого, суспільного чи церковного життя, які треба використати для катехизи, — обставини, про котрі говоритиму в IV розділі, я настоюю на необхідності християнського, органічного і систематичного навчання, тому що з різних сторін спостерігається тенденція до зменшення важливості такого навчання.

Катехиза і життєвий досвід — 22.

Даремно протиставляти відповідну практику відповідній теорії: християнство нероздільно є, і практикою, і теорією. Тверді й обмірковані переконання спонукають до сміливої і чесної дії. Зусилля спрямовані, на виховання вірних як Христових учнів, вимагають й полегшують поглиблене відкриття тайни Христа в історії спасіння.

Так само беззмістовно підтримувати думку, що серйозне і систематичне вивчення Христової благовісті має меншу вартість, як метод, і що на перше місце ставить життєвий досвід. «Ніхто не може досягнути повної правди простим особистим досвідом, тобто без відповідного пояснення науки Христа, який є «Дорога, Правда і Життя» (Йо. 14, 6)⁵¹.

Катехиза, що відштовхується від життя, не протиставляється катехизі традиційній,

⁵¹ Промова на закінчення Синоду (29. 10. 1977); ААС 69 (1977).

навчальній і систематичній⁵². Правдива катехиза завжди є упорядкованим і систематичним введенням в об'явлення, яке Бог дав людині про себе самого в Ісусі Христі, в об'явлення, яке зберігається в глибокій пам'яті Церкви й у Святих Писаннях, і яке постійно проголошується через «передання» живуче й активне, покоління до покоління.

Але таке об'явлення не є ні відірване від життя, ні штучно поруч нього поставлене. Об'явлення торкається основного сенсу людського існування, яке воно само повністю освітлює, щоб у світлі Євангелія надихнути його або оцінити.

І тому до катехитів можемо віднести слова, які II Ватиканський Собор сказав зокрема про священиків: вони є вихователями людини і життя людського у вірі⁵³.

Катехиза і таїнства — 23. Катехиза внутрішньо пов'язана з усією літургійною й таїнственною діяльністю, тому що в таїнствах, і передусім в Євхаристії, Ісус Христос діє найповніше для переміни людей.

У первісній Церкві катехуменат і перші таїнства християнського народження — Хрещення та Євхаристії ототожнювались. Хоч Церква змінила свою практику в цій ділянці в давніх християнських країнах, катехуменат ніколи не був усунений, а навіть починає відновлюватися⁵⁴ і широко практикуватися в молодих місійних Церквах.

⁵² *Загальний Катехитичний Довідник*, чч. 40 і 46; ААС (1972). с. 121 і 124.

⁵³ Декрет про служіння і життя священиків *Presbyterorum Ordinis*, ч. 6: ААС 58 (1966), с. 999.

⁵⁴ *Правильник Християнського Введення Дорослих*.

Отже, катехиза завжди зберігає свій зв'язок з сімома таїнствами. З одного боку, визначною формою катехизи є та, що підготовляє до таїнств і кожна катехиза веде за необхідністю до таїнств віри. З другого боку, правдива участь, в таїнствах має, обов'язково, катехитичний аспект.

Іншими словами, життя таїнствами занепадає і згодом стає порожньою обрядовістю, якщо не ґрунтується на серйозному знанні значення таїнств. А катехиза набуває інтелектуальної функції, якщо не веде до практичного життя таїнствами.

Катехиза і церковна Спільнота — 24.

Врешті, катехиза є глибоко пов'язана з відповідальною діяльністю Церкви і християн у світі. Той, хто приєднався до Ісуса Христа і намагається зміцнити цю віру через катехизу, потребує жити нею у злуці з тими, що йдуть тою самою дорогою. Катехиза ризикує стати безплідною, якщо якась спільнота віри і християнського життя не прийме оглашенного до свого кола на якомусь рівні його катехизи. Тому церковна спільнота на всіх рівнях несе подвійну відповідальність відносно катехизи: дбати про формування своїх членів, але й приймати їх у своє коло, де б вони змогли жити найповніше тим, чого навчилися.

Катехиза є також відкрита для місійного динамізму. Якщо вона добре здійснена, християни відчують потребу свідчити про їхню віру, передавати її своїм дітям, дати пізнати її людям, служити всіма способами людській спільноті.

Необхідність катехизи в широкому значенні для дозрівання і зміцнення віри — 25. Отож, завдяки катехизі євангельська *керигма* — перше проголошення, повне запалу, що одного дня потрясло людину й при вело її

до рішення віддатись Ісусові Христові через віру — поступово поглиблюється, розвивається в своїх внутрішніх висновках, пояснюється словами, що звертаються також і до розуму, і завдяки тому спрямовує до практичного християнського життя в Церкві й у нашій буденності.

Усе це не є менш євангельське, ніж *керигма*, що б не казали деякі, на думку котрих катехиза, обов'язково стаючи раціональною, виснажувала б і, врешті-решт, гасила б все те, що є живуче, спонтанне і окличне в керигмі. Правди, які поглиблюються в катехизі, є ті самі, що торкнули серце людини, коли вона почула їх вперше. Факт, що дізнаєшся про ті правди більше, ознайомлюєшся з ними краще, не тільки не ослаблює чи очерствлює їх, а має робити їх ще більше рішучими і викличними у житті.

У тільки що викладеній концепції катехиза отримує цілком пасторальне спрямування, згідно з яким Синод її розглядав. Це широке значення катехизи не суперечить вужчому, яке колись в загальному застосовувалося в дидактичних викладах; простому навчанні за допомогою формул, які висловлюють віру.

Отож, катехиза необхідна як для дозрівання віри християн, так і для їх свідчення у світі. Вона веде християн «до єдності в вірі й до повного пізнання Божого Сина, до звершеності мужа до міри повного зросту повноти Христа»⁵⁵; вона є необхідна також, щоб зробити християн готовими відповісти про основи їхньої надії тим, хто від них цього вимагатиме⁵⁶.

⁵⁵ *Еф.* 4, 13.

⁵⁶ Пор.: *1 Пм.* 3, 15.

IV

ЦІЛА БЛАГОВІСТЬ ЗАЧЕРПНУТА З ДЖЕРЕЛА

Зміст Благовісті — 26. Тому, що катехиза є частиною чи аспектом євангелізації, її зміст не може бути іншим, а тільки тим, що властиве цілій та інтегральній євангелізації. Ця сама Благовість — Добра Новина про спасіння, — один раз і сто разів почута й прийнята в серце, постійно відкривається катехизою через роздумування і систематичне дослідження через усвідомлення чимраз більше зобов'язуюче і її відображення в особистому житті кожного, а також через її включення в органічну і гармонійну цілість, якою є християнське існування в суспільстві й у світі.

Джерело — 27. Катехиза завжди черпатиме свій зміст з живого джерела Божого Слова, переданого в Священному Переданні і Святому Письмі, тому що «Святе Передання і Святе Письмо становлять єдиний непорушний скарб Божого Слова, дорученого Церкві», як нагадував II Ватиканський Собор, що бажав, щоб «таїнство слова, тобто пасторальне проповідування, катехиза і кожний тип християнського навчання... мали в самім Слові Письма свій благодотворний корм»⁵⁷.

Говорити про Священне Передання й Святе Письмо як про джерела катехизи, означає підкреслювати, що вона має бути просякнutoю думкою, духом і мисленням біблійним та єван-

⁵⁷ Пор.: II Ватиканський Собор, *Die Verbum* (Божє Слово), чч.10 і 24: ААС 58 (1966). с. 822 і 828 пор.: *Загальний Катехитичний Довідник*, ч. 45 АСС 64 (1972), с. 124, що добре подає головні й додаткові джерела катехизи.

гельським через постійний контакт з цими текстами; але це також означає пам'ятати, що катехиза буде тим багатшою й успішнішою, чим більше ці тексти будуть читатися згідно задуму і духу Церкви, і чим більше буде надихатися роздумуваннями та двотисячолітнім життям самої Церкви.

Навчання, літургія й життя Церкви витікають з цього джерела і до нього відкликуються під проводом Пастирів і, особливо, Вчительського Уряду Церкви, який Господь їм доручив.

Символ Віри — привілейований вислів віри — 28. Привілейований вияв живучої спадщини, яку Пастирі одержали для оберігання, знаходиться у «Вірую», або конкретніше, у символах віри, що в деякі критичні часи висловили вдалу синтезу віри Церкви.

Протягом століть важливим чинником катехизи було якраз «передання Символу» (тобто передача короткого змісту віри), за якими слідувало «передання» Господньої молитви. Цей багатомовний обряд в наші дні був уведений в навчання «оглашених»⁵⁸. Чи не слід знайти для нього відповідне і широке застосування, щоб підкреслити той етап, найважливіший з усіх, в якому новий учень Ісуса Христа приймає з повною ясністю і мужністю зміст того, що відтепер він серйозно поглиблюватиме?

Мій попередник Павло VI зібрав у *Credo del Popolo di Dio (Вірую Народу Божого)*, проголошеному з нагоди тисяча дев'ятсоті річниці мученицької смерті апостолів Петра і Павла, основоположні елементи католицької віри, а особливоті, що здаються важчими або можуть

⁵⁸ Пор.: *Правильник Християнського Введення Дорослих*, чч. 25-26; 183-187.

створювати загрозу бути погано зрозумілими⁵⁹. Без сумніву, тут розкритий основний зміст тем, необхідних для катехизи.

Чинники, яких не можна забувати —
29. Той же Папа у III розділі Апостольського Поучення *Проголошення Євангелія* згадав «суттєвий зміст, живучу основу» євангелізації⁶⁰. Для самої катехизи необхідно зважати на кожен з цих чинників, як і на живучий зміст, в який вони були включені⁶¹.

Отож, тут обмежуюся деякими простими зауваженнями⁶². Наприклад, усі бачать, як добре дати пізнати дітям, підліткам, кожному, хто розвивається у вірі те, «що можна відати про Бога»⁶³, щоб з певністю сказати їм: «Те... чому ми не відаючи його, поклоняєтесь, те я вам звіщаю»⁶⁴; викласти їм коротко⁶⁵ тайну Слова Божого, що стало людиною й що здійснює спа-

⁵⁹ Пор. ААС 60 (1968), с. 436-445. З цими великими визнаннями віри Вчительського Уряду Церкви можна Звернути увагу на визнання звичаїв простого народу в деяких країнах; порівняйте з тими, що я казав молоді в Гнездо 03. 06. 1979 р. відносно гімну віри «Богуродзіца»: «Це не тільки спів, але визнання віри, Символ польського «Вірую», — це катехиза, і навіть документ християнської традиції. Головні правди віри і принципи моралі знаходяться в ньому. Це не тільки історичний пам'ятник. Це документ правди. Називали його «польський катехизм»: пор. ААС 68 (1976), с. 734.

⁶⁰ Ч. 25: ААС 68 (1976), с. 23.

⁶¹ Там же; цит. м. 44. 26-39; пор. систематично в *Загальнім Катехитичнім Довіднику*, чч. 47-69 ААС 64, (1972), с. 125-141.

⁶² Пор. також *Загальний Катехитичний Довідник*, с. 37-46.

⁶³ Рим. 1, 19.

⁶⁴ Ді. 17, 23.

⁶⁵ Пор. Еф. 3, 3.

сіння людини через його Пасху, тобто через його смерть і воскресіння, але і через свої проповідування, через знаки, які він робив, через таїнства своєї постійної присутності між нами.

Отці Синоду були вповні натхненні, (вони вимагали, щоб уважати і не зводити Ісуса Христа тільки до людини, а Його науку тільки до земного виміру; але щоб визнавалося Його Сином Божим, посередником, що дає нам можливість вільного доступу до Отця у Святім Дусі⁶⁶.

Важливо виявляти перед очима розуму і серця, у світлі віри, цю тайну Його присутності, яким є тайна Церкви, збір людей — грішників, але одночасно освячених, — що творять разом Божу родину, об'єднану Ісусом Христом під проводом тих, кого «Дух Святий поставив єпископами, щоб пасли Церкву Божу»⁶⁷.

Важливо пояснювати, що людську історію з її знаками благодаті і гріха, величі й нікчемності, Бог доповнює у своєму Синові Ісусі Христі, «даючи вже тепер якусь уяву майбутнього часу»⁶⁸.

Врешті, важливо також виявляти, без вагання, вимоги віри, які полягають у зреченнях, але і в радості того, що апостолові Павлові подобалось називати «новим життям»⁶⁹, «новим створінням»⁷⁰, буття чи існування у Христі⁷¹, «вічним життям в Христі Ісусі»⁷², що є нічим

⁶⁶ Пор.: *Еф.* 2, 18.

⁶⁷ *Ді.* 20, 28.

⁶⁸ II Ватиканський Собор, *Gaudium et Spes* (*Радість і Надія*), 4. 39 ААС 58 (1966), с. 1056 і наст.

⁶⁹ *Рим.* 6, 4.

⁷⁰ *2 Кор.* 5, 17.

⁷¹ Пор.: там же.

⁷² *Рим.* 6, 23.

іншим, як життям у світі, але життям згідно блаженств, і життям, покликаним продовжуватись і перемінитись у вічності.

З цього випливає важливість навчання в катехизі моральних особистих обов'язків, які походять з Євангелія, про християнське ставлення до життя і світу, чи вони героїчні, чи дуже прості. Ми називаємо їх християнськими або євангельськими чеснотами. З цього виникає турбота і старання, які катехиза повинна на себе взяти, щоб, виховуючи у вірі, не забувати, а навпаки — чітко показувати такі справи, як діяльність людини у напрямі її повного визволення⁷³, пошук більш солідарного і братерського суспільства, як боротьба за справедливість і будівництво миру.

Зрештою, не треба думати, що цей вимір катехизи є цілком новий. Вже від доби Отців Церкви святий Амвросій і святий Йоан Золотоустий — згадуючи тільки їх — говорили про суспільні наслідки вимог Євангелія. І в часи набагато ближчі до наших, Катехизм св. Пія Х між гріхами, що кличуть про помсту перед Богом, цитує факти пригноблення вбогих чи позбавлення робітників справедливої зарплати⁷⁴.

Після енцикліки *Rerum Novarum* (Нові Речі) суспільна турбота є особливо активно присутня в катехитичному навчанні Папів та єпископів. Багато Синодальних Отців просило, з оправданою наполегливістю, щоб велика спадщина соціальної науки Церкви знайшла своє місце у належній формі, в катехитичному вихованні вірних.

⁷³ Пор.: Павло VI, Апост. Поучення *Evangelii Nuntian-di* (Проголошення Євангелії), чч. 30-38; ААС 68 (1976), с. 25-30.

⁷⁴ Пор.: *Catechismo maggiore* (Більший Катехизм), Вчастина, роз. 6, с. 965-966.

Непорушність змісту євангельської науки — 30. Відносно змісту катехизи в наш час треба звернути особливу увагу на три пункти.

Перший стосується самої інтегральності її науки. Щоб жертва власної віри⁷⁵ була досконала, той, хто стає учнем Христа, має право одержувати «слово віри»⁷⁶ не надщерблене, не сфальсифіковане, не зменшене, а повне і цілісне, у всій його точності та силі. Зраджувати частково повноту євангельської науки — означає потрапляти у небезпеку обезсилення самої катехизи і ставити під удар плоди, які Христос і церковна спільнота мають право очікувати. Звичайно, не випадково, що останній Ісусів наказ в Євангелії Матея має печать якоїсь повноти: «Дана мені всяка влада.. Зробіть учнями всі народи ... навчаючи їх берегти все, що я вам заповідав... я з вами по всі дні». Тому, коли якась людина, відчуваючи «висоту пізнання Христа»⁷⁷, зустрінутого у вірі, має бажання, можливо невиразне, пізнати його більше і краще через проповідкування і навчання «згідно правди, що є в Ісусі»⁷⁸, жодний привід не є важливим, щоб відмовляти їй у будь якій частині цього пізнання.

Чим була б катехиза, якби не відводила відповідного місця таким темам як створення людини та її гріх, Божий задум нашого спасіння та його довге і сповнене любові приготування й здійснення, Воплочення Божого Сина, Марія — Непорочна, Мати Божа Вседіва, взята до неба з тілом і душею та її роль в тайні спасіння, діюча в нашому житті тайна зла⁷⁹ та

⁷⁵ Див.: *Фил.* 2, 17.

⁷⁶ *Рим.* 10. 8.

⁷⁷ *Фил.* 3,8.

⁷⁸ *Еф* 4, 20.

⁷⁹ Пор.: 2 *Сол.* 2, 7.

Божо всемогутність, що визволяє нас від нього, потреба покаяння й аскети, діяння Святих Таїнств і Літургії, дійсність євхаристійної присутності, участь в Божому житті тут на землі й по смерті і т. д.?

Отож, жодний правдивий катехит не виконав би правильно свого обов'язку, коли б по своїй волі робив вибір зі скарбу віри між тим, що вважав би важливим чи неважливим, щоб вчити одне і відкидати друге.

Відповідні педагогічні методи — 31. З цього приводу — друге зауваження: можливо, що сучасні умови катехизи, підстави методології чи педагогіки підкажуть організацію передавання скарбів науки Церкви радше цим способом, ніж іншим. Зрештою, повнота не звільняє ні від безстороннього викладу, ні від вмілого поділу та ієрархічності подання матеріалу, чим надається відповідна важливість правдам, що викладатимуться, нормам, якими передаватимуться, та дорогам християнського життя. Може також бути, що якийсь метод викладу здаватиметься кращим для передавання цієї науки якійсь особі чи групі осіб. Вибір змісту буде добрий тою мірою, наскільки ним не керують теорії чи упередження, більш чи менш суб'єктивні, або продиктовані якоюсь ідеологією, а буде натхненний скромною турботою, про краще зрозуміння науки, яка має залишатись непорушною. Метод і мова, які вживаються, мають залишатись засобами передавання цілісності, а не частиною «слів життя вічного»⁸⁰ або «доріг життя»⁸¹.

⁸⁰ *ІІо.* 6, 69; Пор.: *Ді.* 5, 20; 7, 38.

⁸¹ *Ді.* 2, 28; цит. *ІІс.* 16. 11.

Екуменічний вимір катехизи — 32.

Великий рух, безперечно натхненний Духом Ісуса, який вже від років спонукає Католицьку Церкву шукати з іншими Церквами чи віровизнаннями повернення до досконалої єдності, якої бажав Господь, заохочує мене говорити про екуменічний характер катехизи. Цей рух набув великої важливості на II Ватиканському Соборі⁸² і після нього набрав у Церкві ширших вимірів, які конкретно виявляються у яскравій серії відомих всім фактів та починів.

Катехиза не може не брати до уваги цього екуменічного виміру, коли всі вірні, згідно своїх здібностей і становища в Церкві, покликані брати участь в русі за з'єднання⁸³.

Катехиза буде мати вимір екуменічний, якщо не відмовлятиметься навчати, що повнота об'явлених правд і засобів спасіння, установлених Ісусом Христом, знаходиться в Католицькій Церкві⁸⁴, але робитиме це зі щирою пошаною, у словах і вчинках до церковних спільнот, що не є в досконалії злучі з Католицькою Церквою.

У такій ситуації найважливішим є представити, правильно і чесно, інші Церкви та церковні спільноти, якими Святий Дух не перестає послуговуватись як засобами спасіння і «між складниками та добрами, з сукупності яких сама Церква є збудована й оживлювана, деякі, навіть численні й визначні, можуть зна-

⁸² Пор.: Декрет про екуменізм *Unitatis Redintegratio* (Відновлення Єдності): ААС 57 (1965), с. 90-112.

⁸³ Пор.: там же, с. 96; пор. також II Ватиканський Собор про місії Декрет *Ad Gentes* (До Народів), ч. 15: ААС 58 (1966) с. 963-965; Загальний Катехитичний Довідник, ч. 27; ААС (1972), с. 115.

⁸⁴ Пор.: II Ватиканський Собор, Декрет про екуменізм *Unitatis Redintegratio* (Відновлення Єдності), чч. 3-4: ААС (1965), с. 92-96.

ходитись поза видимими межами Католицької Церкви»⁸⁵.

Між іншим, такий погляд допоможе католикам, з одного боку, поглибити їхню віру, а з другого — дасть їм змогу краще пізнати й поважати інших християн-братів, сприяючи таким чином спільному пошукові дороги повної єдності в атмосфері правди. Воно мало б також допомагати некатолікам краще пізнавати і оцінювати Католицьку Церкву та її переконання, що вона є «загальним засобом спасіння».

Катехиза буде мати єкуменічний вимір, якщо вона також викликатиме і живитиме правдиве бажання єдності, і тим більше, якщо сприятиме щирим зусиллям, включаючи намагання очиститись в смиренні й ревності духа, щоб усунути з дороги перепони. Але не шляхом легкого іренізму, що полягає в уступках на доктринальному полі, а, маючи на увазі досконалу єдність, коли Господь цього захоче і шляхами, які Він вибере.

Зрешті, катехиза буде єкуменічною, якщо намагатиметься готувати дітей і молодь, а також і дорослих католиків, до життя в контакті з некатодіками, зі збереженням своєї католицької ідентичності і пошани до віри інших.

Єкуменічна співпраця на полі катехизи — 33. У ситуаціях релігійного плюралізму єпископи можуть вважати потрібним, а навіть необхідним поєднати в катехизі зусилля католиків та інших християн, що дозволило б доповнити звичайне навчання, яке католики, в усякому разі мають одержувати. Такі досвіди

⁸⁵ Пор: II Ватиканський Собор, Декрет про єкуменізм *Unitatis Redintegratio* (Відновлення Єдності), ч. 3.

мають свою богословську основу в елементах, спільних для усіх християн⁸⁶. Все ж єднання у вірі між католиками та іншими християнами не є повне і досконале, в деяких випадках, існують глибокі відмінності. Тому ця екуменічна співпраця за самою своєю природою є обмежена, і не може означати «зведення» до спільного мінімуму.

Крім того, катехиза не полягає тільки у викладанні євангельської науки, а у введенні в ціле християнське життя, спонукаючи брати участь у Таїнствах Церкви. З цього виникає необхідність нагляду, там де існує екуменічна співпраця на полі катехизи, щоб відповідне формування в Католицькій Церкві католиків було гарантоване, відносно науки і християнського життя.

Чимало єпископів повідомили під час Синоду про випадки, чимраз численніші, коли державна влада або інші обставини змушують до викладання у державних школах християнської релігії за підручниками, програмами курсів тощо, спільними для католиків і некатоліків. Не треба й казати, що це не є правдивою катехизою. Але таке навчання має екуменічну вартість, якщо докладно подає християнську науку. У випадку, коли б обставини примушували до такого навчання, необхідно в інший спосіб подбати, зі ще більшою старанністю, про справжню католицьку катехизу.

Проблема підручників, що стосується різних релігій — 34. Ще одне зауваження, що знаходиться на тому самому рівні, хоч під іншим кутом зору. Бувають випадки, коли деякі державні установи видають підручники, в

⁸⁶ Пор. там же; також *Lumen Gentium* (Світло Народів), ч. 15: ААС (1965), с. 19.

яких з метою вивчення культури — історичної, моральної чи літературної — пишеться про різні релігії, включаючи і католицьку. Об'єктивне представлення історичних фактів, різних релігій і християнських конфесій може сприяти кращому взаєморозумінню. Тоді треба робити все можливе, щоб виклад був справді об'єктивним, незалежним від ідеологічних та політичних впливів, а також упереджень, що вважаються науковими, які спотворювали б його. В усякому разі, ці підручники, очевидно, не можна вважати катехитичними творами. Щоб вони були такими, їм бракує свідчення вірних, що передають свою віру іншим вірним, і впливаючого з глибин віри розуміння християнських тайн та католицьких собливостей релігії.

V

УСІМ ПОТРІБНА КАТЕХИЗАЦІЯ

Важливість дітей і молодих — 35.

Тема, яку мій попередник Павло VI підняв на IV Загальному Зборі Синоду Єпископів, була такою: «Катехиза в нашому часі, з окремим відношенням до дітей і молоді». Кількісне зростання молоді, без сумніву, є явищем, яке викликає надію, а разом і тривогу в немалої частини сьогоденного світу. У деяких державах, передусім третього світу, більш як половина населення молодь віком до двадцяти п'яти чи тридцяти років. Це означає, що мільйони і мільйони дітей і юнаків приготуються до майбутнього зрілого життя. Йдеться не тільки про кількісний фактор. Деякі недавні події, як і щоденна хроніка, кажуть нам, що ця незліченна маса молоді, не зважаючи на те, що де-не-де опанована непевністю і тривогою, намагається

заховатися за байдужістю і наркотиками, приваблювана нігілізмом та насильством, однак у своїй більшості представляє велику силу, що з немалими небезпеками прагне будувати майбутнє суспільства.

І ось в нашій пасторальній турботі запитуємо себе: як показувати такій масі дітей і молоді Ісуса Христа — Бога, що став людиною, і об'являти Його не тільки в захопленні першої скороминучої зустрічі, але через пізнання Його Особи з кожним днем все глибше і ясніше. І як показати цей заклик, скерований Ним до кожного, Царство, яке Він хоче закласти на цьому світі з «малою отарою»⁸⁷ тих, що вірять в Нього, і яке буде звершено аж у вічності? Як пояснити значення, важливість, основні вимоги, закон любові», обітниці, надії цього Царства?

Немало зауважень слід зробити про особливі характеристики, яких катехиза набуває на різних етапах життя.

Діти найменші — 36. Часто вирішальним моментом є той, коли дитина одержує від батьків та від родинного оточення перші поняття про віру, що може будуть тільки простим об'явленням Отця Небесного, доброго і передбачливого, до якого вона вчиться звертати своє серце.

Коротенькі молитви, які дитина вивчить лепетати, будуть початком сповненого любові діалогу з цим прихованим Богом, Слово якого почне слухати згодом. Ніколи я не міг би надто настоювати перед християнськими батьками на цьому ранньому введенні у віру, в якому здібності дитини вступають у живі відносини з Богом. Це є головне діло, що вимагає великої любові й великої пошани до дитини, яка має

⁸⁷ Лк. 12, 32.

право на просте і правдиве представлення християнської віри.

Діти старші — 37. Потім в школі або в церкві, в парафії або в католицькому інституті чи державній школі, разом з відкриттям дитини ширшій суспільній діяльності, прийде час катехизи, призначеної ввести її органічно у життя Церкви, катехизи, яка включає також пряме приготування до прийняття таїнств, катехизи навчальної, але спрямованої, щоб давати свідчення у вірі, катехизи початкової, але не уривчастої, тому що має об'являти, хоч у простий спосіб, всі головні тайни віри та їх вплив на моральне і релігійне життя дитини, катехизи, що пояснює значення таїнств, але, що одночасно від таїнств, добре прийнятих, одержує життєву силу, яка не дозволяє катехизі бути тільки наукою, а дає дитині радість бути свідком Христа в тому окремому середовищі, в якому вона живе.

Підлітки — 38. Потім приходить статеве дозрівання і юність, з усім величним і небезпечним, що притаманне такому вікові. Це час відкриття себе самого і свого внутрішнього світу, час щедрих мрій, час, в якому б'ють струменем почуття любові, статевого потягу і бажання знаходитись в гурті, час великої радості, пов'язаної з чарівним відкриттям життя. Але часто це також час глибоких питань-застанов, тривожних і навіть безрезультатних пошуків, якогось недовір'я до інших зі шкідливою замкненістю в собі, час перших невдач і першого гіркого досвіду.

Катехиза не може ігнорувати такі часто мінливі ситуації цього делікатного періоду життя. Катехиза, здатна провадити підлітка до критичного перегляду свого життя і до діалогу,

катехиза, що не легковажить його великих проблем, — дарування себе самого, віра, любов і її посередниця сексуальність, — може бути вирішальною.

Об'явлення Ісуса Христа як Приятеля, як Провідника і як Зразка, подиву гідного, а проте можливого до наслідування, об'явлення Його науки, здатної давати відповідь на основні питання, об'явлення задуму любові Христа Спасителя, як втілення єдиної правдивої любові і як можливості об'єднувати людей. Все це може стати основою правдивого виховання у вірі. А передусім тайни страждань і смерті Ісуса, яким святий Павло приписує суть Його славного воскресіння, можуть багато сказати сумлінню й серцю підлітка та кинути світло на його перші страждання і страждання світу, ним відкритого.

Юнаки — 39. З юністю приходить час перших рішень. Хоч і підтриманий родиною й приятелями, а однак залишений на себе самого і зі своїм сумлінням, юнак мусітиме взяти на себе відповідальність за свою долю чимраз більше і рішучіше. Добро і зло, благодать і гріх, життя і смерть щораз частіше стикатимуться у внутрішній боротьбі, як правило, як моральні категорії, але також, і передусім, як основні вибори, що він мусітиме свідомо робити або відкидати з ясністю і почуттям відповідальності.

Очевидно, що катехиза, яка би відкидала самолюбство в ім'я великодушності, яка подає без фальшивого спрощення або уявних шаблонів християнське значення праці, суспільного добра, справедливості й любові, катехиза, яка вчить миру між народами і усвідомлення людської гідності, розвитку, визволення, які є представлені в недавніх документах Цер-

кви⁸⁸, — така катехиза успішно доповнює в душах молоді, ту катехизу, яка торкається чисто релігійної дійсності, яку ніколи не можна занедбувати.

Тоді катехиза і набирає великої значимості, тому що це час, коли Євангеліє можна представити, зрозуміти і прийняти як те, що може надати сенс життю і, тим самим, вказати на відносини інакше незрозумілі: зречення, самозаперечення, лагідності, справедливості, зобов'язання, примирення, почуття Абсолютного й невидимого і т. д., тобто чинники, що так само допоможуть розпізнати цього юнака, як учня Ісуса Христа між його товаришами.

Так катехиза підготовлює до великих християнських завдань у житті уже зрілої людини. Що ж до священичих і монаших покликань, безсумнівно, що багато з них розквітли завдяки катехизі добре організованій у молоді роки.

Від дитинства до зрілості катехиза стає постійною школою віри й веде великими шляхами життя, як маяк, що освітлює дорогу дитині, підліткові й юнакові.

Пристосування катехизи до юнаків — 40. Втішає нас факт, що під час IV Загального Збору Синоду Єпископів і в роки після нього Церква вповні переживала цю турботу, — як катехизувати дітей і юнаків? Дай Боже, щоб ця пробуджена увага, залишалася якнайдовше у свідомості Церкви!

⁸⁸ Пор. напр. II Ватиканський Собор, *Gaudium et Spes* (Радість і Надія): ААС 58 (1966), с. 1025-1180; Павло VI, Енцикліка *Populorum Progressio* (Поступ Народів), ААС 59 (1967), с. 257-299; Апост. Лист *Octogesima Adveniens* (Надходячи Вісімдесятий). ААС 63 (1971), с. 101-441; Апост. Поуч. *Evangelii Nuntiandi* (Проголошення Євангелії): ААС 68 (1976), с. 5-76.

У цьому значенні Синод був дуже цінним для цілої Церкви. Він з великою увагою, поставився до характеристики нинішньої молоді, зазначивши, що треба з терпеливістю й мудрістю передавати благовість Христа цій молоді, вживаючи зрозумілу їй мову, не відступаючи, однак, від Його науки. Синод показав, що всупереч зовнішньому виглядові, ця молодь має, хоч часто в неясний спосіб, більше ніж тільки саму схильність і відкритість, правдиве бажання пізнавати цього Ісуса, що зветься Христом⁸⁹; врешті, виявив, що справа катехизи, якщо здійснювати її точно і серйозно, нині є завданням труднішим, ніж будь-коли, через всякого роду перепони й труднощі, що постають, але і втішаючою більше ніж будь-коли, тому що діти і молодь глибоко приймають Його. Тут йдеться про скарб, на котрий Церква може і має розраховувати в майбутньому.

Деякі категорії молодих слухачів катехизи вимагають спеціальної уваги через їхнє особливе становище.

Неповносправні — 41. Мова тут, передусім, про фізичних і психічних неповносправних. Вони мають право пізнати, як і їхні ровесники, «тайну віри». Великі труднощі, які вони переживають, роблять ще більш гідними нагороди зусилля їхні та тих, що їх виховують.

Особливе задоволення викликає той факт, що існуючі Католицькі Організації, які в особливий спосіб присвячуються молодим неповносправним, висловили Синодові своє основне бажання краще займатись цією важливою проблемою. Вони заслуговують на активну підтримку їх діяльності.

⁸⁹ Див.: *Мт.* 1, 16.

Молодь в нерелігійному середовищі —

42. Моя думка звертається до всіх молодих, від дітей до юнаків, яких стає чимраз більше, котрі, народжені й виховані в нехристиянських родинях або, принаймні, непрактикуючих, але бажають пізнати християнську віру. Треба їм забезпечити належну катехизу, щоб і вони могли зростати у вірі й поступово нею жити, не дивлячись на брак допомоги і може навіть всупереч спротиву, який вони зустрічають у своєму середовищі.

Дорослі — 43. Продовжуючи цей перелік слухачів катехизи, не можу не підкреслити одну з найбільш постійних турбот Синодальних Отців, викликану силою і важливістю досвідів, накопичених її цілому світі. Це проблема катехизація дорослих.

Це головна форма катехизи, тому що звертається до осіб, які мають найбільшу відповідальність і можливість жити християнською наукою в її розвиненій формі⁹⁰.

Християнська Спільнота не могла б давати постійної катехизи без прямої й досвідченої участі дорослих, незалежно від того є вони слухачами чи організаторами катехитичної діяльності.

Світом, в якому молодь має жити і свідчити про віру, яку катехиза хоче поглибити і закріпити, правлять дорослі. Отже, їхня віра, щоб проникати в земну дійсність, за яку вони відповідають, повинна постійно освітлюва-

⁹⁰ Пор.: II Ватиканський Собор, Декрет про Єпископів, *Christus Dominus* (Христос Господь), ч. 14: ААС 58 (1966), с. 679; Декрет про Місії *Ad Gentes* (До Народів), ч. 14: ААС 58 (1966), с. 962-963; Священна Конгрегація для Клиру, *Загальний Катехитичний Довідник*, ч. 20: ААС 64 (1972), с. 112.

тись, зміцнюватись чи відновлюватись. Щоб досягти успіху, катехиза має бути постійною: і справді, всі зусилля були б даремними, якби вона перестала працювати на порозі зрілого віку людей, тому що, як видно, вона необхідна і дорослим, хоч, очевидно, в іншій формі.

Повторний катехуменат — 44. Наша пасторальна й місійна турбота звертається до тих дорослих, які народились і виховувались в країнах ще нехристиянських, і тому не могли поглибити християнську науку, яку зустріли в якихось обставинах свого життя. Звернена наша думка і до тих, що в своєму дитинстві одержали катехизу згідно свого віку, але потім віддалились від усякої релігійної практики і в зрілому віці мають про віру поняття досить таки дитячі. Звертаємось до тих, що одержали катехизу, яка не відповідає їхньому віку, була погано проведена або засвоєна. Звертаємось до тих, що, хоч і народились в християнських країнах, і живуть в середовищі християнському в соціологічному розумінні, ніколи не були виховані у своїй вірі, і, як дорослі, є правдивими оглашеними.

Різноманітні і доповнюючі форми катехизи — 45. Дорослі, будь-якого віку і навіть в роках досить поважних, котрі заслуговують на особливу увагу з огляду на їх досвід та проблеми, є, отож, слухачами катехизи, як і діти, підлітки й юнаки.

Крім того, слід говорити й про переселенців, про осіб, яких сучасна цивілізація довела до нужди, про осіб, що живуть в районах великих міст, де дуже часто немає церков, придатних для цього приміщень... Як не висловити всім їм побажання, щоб помножились зусилля, спрямовані на їх християнське формування через

відповідні засоби (фільми, книжки, зустрічі, конференції), що могло би багатьом дорослим замінити катехизу, яка була недостатньою, чи гармонійно на вищому рівні доповнити ту, що одержали в дитинстві, чи допомогло б дійти в цій ділянці до того рівня, щоб вони могли серйозно допомагати іншим?

Також треба, щоб катехиза дітей і юнаків, постійна катехиза, катехиза дорослих не були замкнені в собі. А ще важливіше, щоб не було розриву між ними. Навпаки, треба сприяти їхній досконалій взаємодоповнюваності. Дорослі мають що передати дітям у катехизі, але вони також можуть і багато одержати від дітей для росту їхнього християнського життя.

Необхідно повторити: ніхто в Церкві Ісуса Христа не мав би почуватися звільненим від обов'язку катехизації. А це також справа молодих семінаристів, молодих монахів, як і всіх тих, що покликані бути вихователями і катехитами. Вони виконають своє завдання тим краще, чим більше зуміють стати учнями Церкви, великої Катехитки, а разом і великої Катехизованої.

VI

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ КАТЕХИЗИ

Засоби масової інформації — 46. Від усного навчання Апостолів і листів, які читали в Церквах, аж до найсучасніших засобів, катехиза ніколи не переставала шукати шляхів і засобів найбільш придатних, щоб виконувати своє післанництво з активною участю спільнот і при підтримці Пастирів. Таке зусилля має продовжуватися.

Моя думка спонтанно звертається до великих можливостей, що дають засоби масової інформації та засоби спілкування групи: теле-

бачення, радіо, поліграфія, платівки, касети, увесь набір звукових фільмів. Зусилля на цьому полі вселяють найбільші надії. Досвід показує, наприклад, успішний відгук навчання через радіо чи телебачення, коли воно вміє поєднати естетичне кваліфіковане представлення віри з точною вірністю Вчительського Уряду Церкви.

Тепер Церква має багато нагод говорити про такі проблеми, зокрема, під час «Днів» засобів масової інформації, отже, тут не місце докладно говорити про них, незважаючи на їхню велику важливість.

Місця, час чи ситуації, які треба використовувати — 47. Звертаюся думкою до особливих ситуацій, в яких може відбуватися катехиза. Наприклад, єпархіальні, регіональні й національні паломництва приносять багато користі, якщо проводяться на вдало вибрану тему з життя Ісуса Христа, Пресвятої Богородиці і Святих. Думаю про традиційні дні обнови, надто поспішно облишені, що є незамінними для періодичного оновлення християнського життя. Отож, слід знову повернутися до них, пристосовуючи їх до наших часів; біблійних гуртків, що мають іти далі, як екзегеза, щоб допомогти жити Божим Словом, зборів церковних спільнот, в міру того, як вони відповідають критеріям, поданим в Апостольському Поученні *Проголошення Євангелії*⁹¹.

Ще пригадую молодіжні гуртки, що в різних країнах, під різними назвами і формами (але з тою самою метою — пізнавати Ісуса Христа і жити Євангелієм) виникають і розвиваються, як квіти на весні, що є втішним для Церкви: групи Католицької Акції, харитативні групи,

⁹¹ Пор.: ч. 58: *AAS* (1976), с. 46-49.

молитовні групи, групи християнської контемплатції і т. д. Ці групи є надією для Церкви майбутнього.

Але, в ім'я Ісуса Христа, закликаю молодь, яка бере участь в цих гуртках, і відповідальних за них — священиків, що їм присвячують найкращу частину свого служіння, не допустіть за всяку ціну, щоб цим групам, багатим на великі цінності молодіжної приязні й солідарності, радості та ентузіазму, роздуми про справи і події життя, не бракувало також серйозного навчання і пізнання християнської науки. Тоді їм би загрожувало (ця небезпека, на жаль, дуже часто має місце) розчарування їх членів і навіть, самої Церкви.

Катехитичне зусилля, яке можна здійснювати в цих різних місцях, та в багатьох інших, буде тим більше сприйняте і даватиме плоди, чим більше воно шануватиме їхню особливу природу. Це зусилля, розумно включене в дійсність, реалізує засади різноманітності і взаємодоповнюваності у контактах, що дозволить розвинути усе багатство змісту катехизи з потрійним виміром: слова, спогаду й свідчення, — науки, літургії та включення себе в життя, — що й підкреслило Послання Синоду до Народу Божого⁹².

Гомілія — 48. Це зауваження стосується катехизи, яка здійснюється в літургійних рамках, а в окремий спосіб під час євхаристійного зібрання — Служби Божої. Шануючи властиву природу і хід літургії, гомілія продовжує дорогу віри, почату катехизою, і веде її до властивого кінця. Вона також спонукає учнів Ісуса Христа

⁹² Пор.: Синод Єпископів, *Про катехизу...*; *Послання до Люду Божого*, чч. 7-10; пор.: *L'Osservatore Romano* 30, 10. 1977, с. 7.

продовжувати щодня духовну дорогу у правді, в прославі та подяці. У цьому значенні можна також сказати, що катехитичне виховання має свій початок і свою завершеність в Євхаристії протягом цілого літургійного року Проповідування, яке ґрунтується на Святому Письмі, повинно також ознайомлювати вірних з тайнами віри і нормами християнського життя.

Проповіді треба присвятити велику увагу. Вона не повинна бути ні надто довга, ні надто коротка, але завжди дбайливо приготована, змістовна і відповідна, її можуть виголошувати тільки рукоположені священнослужителі. Проповідь треба виголошувати на кожній недільній і святочній Службі Божій, але також під час хрещення, покаянних богослужень, вінчань, похорону. Це одне із добрих нововведень літургійної обнови.

Катехитичні твори — 49. У цій сукупності доріг і засобів (кожна діяльність Церкви має катехитичні виміри) катехитичні твори не тільки не втрачають своєї суттєвої вартості, а навіть набирають нової, ще глибшої. Один з найбільших виявів сьогоднішнього оновлення катехизи полягає у перевірці й збільшенні катехитичних творів, що відбулось майже в цілій Церкві. Численні блискучі твори вийшли у світ і стали правдивим багатством на службі катехитичного навчання.

Але треба також визнати, чесно й смиренно, що у цій масі творів зустрічаються також і неясні і навіть шкідливі для молоді та для життя Церкви. Досить часто, через бажання краще висловитися, або щоб не відстати від найновіших педагогічних методів, деякі катехитичні твори баламутять молодих, і навіть дорослих, свідомими чи несвідомими пропусками суттєвих правд віри Церкви, чи то приписуючи

надмірну важливість одним темам, за рахунок інших, чи обмежуючись передовсім поглядом глобальним, надто горизонтальним, що не відповідає науці Вчительського Уряду Церкви.

Отож, недостатньо збільшувати кількісно катехитичні твори. Для того, щоб вони служили своїй цілі, необхідно виконання різних умов:

- щоб вони були дійсно пов'язані з конкретним життям покоління, до якого звертаються, враховували його занепокоєння і його проблеми, його боротьбу та надії;

- щоб старалися знайти мову зрозумілу цьому поколінню;

- щоб зобов'язувались викладати цілу науку Христа і Церкви, не пропускаючи і не міняючи нічого, але передаючи все з застосуванням таких методів і формул, що підкреслюють суттєве;

- щоб справді намагалися викликати в тих, що будуть їх читати, прагнення пізнання Христових тайн для правдивого навернення і життя згідно з Божою волею.

Катехизм — 50. Всі ті, що беруться до важкого завдання готувати ці катехитичні засоби, а тим більше тексти катехизмів, не можуть робити цього без схвалення Пастирів, що мають владу давати його, із якнайбільш можливим зв'язком з *Загальним Довідником Катехизи*, який є нормативною основою (для вказівок)⁹³.

Відносно цього не можу не звернутись з гарячим закликом до Єпископських Конференцій цілого світу, щоб вони з терпеливістю,

⁹³ Пор.: Спаященна Конгрегація для Клиру, *Загальний Катехитичний Довідник*, чч. 119-121; 134: ААС 64 (1972), с. 166-167; 172.

але і з твердою рішучістю, почали величезну працю, яку треба виконати спільно з Апостольським Престолом — поглибили катехизми добре складені, вірні суттєвому змістові об'явлення й осучаснили їх в тім, що стосується методології, щоб вони могли виховувати в сильній вірі християнське покоління нових часів.

Цей короткий виклад засобів і шляхів сучасної катехизи не вичерпує багатства «Пропозицій», які уклали Синодальні Отці. Багатообіцяючим фактом є те, що в кожній країні тепер відбувається цінна співпраця для більш оригінальної і більш певної обнови цих аспектів катехизи. Без сумніву, що Церква знаходить досвідчених осіб і відповідні засоби, щоб відповісти, з Божою ласкою, на складні вимоги спілкування з людьми нашого часу!

VII ЯК ПОДАВАТИ КАТЕХИЗУ

Відмінність методів — 51. Різний вік та інтелектуальний розвиток християн, їх ступінь церковної й духовної зрілості та багато інших особистих обставин вимагають, щоб катехиза використовувала різні методи для досягнення її особливої мети — виховання у вірі. Таку різноманітність, в плані більш загальнім, вимагає культурно-суспільне оточення, в якому Церква здійснює свою катехитичну діяльність.

Різнманітність методів є знаком життя і багатства. До такої ж думки прийшли і Отці IV Загального Збору Синоду, хоч і звертали увагу на необхідні умови, щоб це багатство методів було корисним і не шкодило навчанню єдиної віри.

На службі Об'явлення й навернення — 52.

Перше загальне питання стосується небезпеки і спокуси невинувато вміщувати в катехитичне навчання ідеологічні перспективи, явні або скриті, передусім політичною суспільного характеру чи особисті політичні наміри.

Коли такі перспективи мають перевагу над основною наукою, яку треба передавати як першорядну, затемнюючи її і роблячи другорядною, а навіть підпорядковуючи її власним цілям, катехиза стає спотвореною аж до своїх основ. Синод правильно настоював на потребі для катехизи стояти понад односторонніми тенденціями, відділитися від розбіжностей, щоб уникнути «дихотомії», навіть на полі богословських інтерпретацій, які знаходимо в подібних питаннях.

Катехиза шукатиме норм в Об'явленні, в тому Об'явленні, яке подає Вчительський Уряд Католицької Церкви у формі торжественній чи звичайній. А це Об'явлення є об'явленням Бога, Творця і Спасителя, Син якого зійшов до людей у їхньому тілі, увійшов не тільки в особисту історію кожної людини, але і в саму історію людства, центром якої Він стає.

Отож, це Об'явлення спрямоване на докорінну зміну людини і всесвіту, всього того, що становить основу людського існування, ту переміну, яка здійснюється під впливом Доброї Новини Ісуса Христа. Катехиза, в такому розумінні, перевищує всяке моралізаторство, хоч дотримується правдивої християнської моралі. Вона перевищує, передусім, всякий земний, політичний і суспільний «месіанізм». Вона хоче дійти до глибини душі людини.

Втілення християнської благовісті в культурі — 53. Приступаю тепер до другої проблеми. Як недавно говорив я до членів

Біблійної Комісії, слово *аккультурація* чи *інкультурація*, хоч є неологізмом, дуже добре висловлює один зі складників великої тайни Воплочення⁹⁴.

Про катехизу, як і про євангелізацію взагалі, можемо сказати, що вона має завдання нести силу Євангелії в суть культури і її форми. Тому катехиза старатиметься пізнавати ці культури та їхні суттєві складники; вивчати їхні найкращі вияви, шануватиме їхні особливі цінності багатства.

Так вона зможе пропонувати цим культурам пізнання захованої тайни⁹⁵ і допомагати їм видобувати з їхньої традиції оригінальні вияви життя, прослави й думки, які були б християнськими.

Але треба буде зважати на дві речі:

— з одного боку, Євангельську Благовість неможливо ясно і просто ізолювати від культури, в якій вона виросла (біблійний світ і, конкретніше, культурне оточення, в якому жив Ісус з Назарета), і неможливо, без великого збіднення, ізолювати її від культур, в яких вона вже виявилася протягом століть. Благовість не є безпосереднім плодом жодної культури, але завжди передається через апостольський діалог, що обов'язково включений в певний культурний діалог;

— з другого боку, сила Євангелія скрізь перетворює і відновлює. Коли вона входить в якусь культуру, хто буде дивуватися, що перетворює немало її елементів? Не було б катехизи, якби Євангеліє мало змінюватись при контакті з культурами.

⁹⁴ ААС 71 (1979), с. 607.

⁹⁵ Пор.: Рим. 16, 25; Еф. 3, 5.

Якби забули це, дійшло б до того, що св. Павло називає дуже сильним словом — «хрест Христа став безуспішним»⁹⁶.

Позитивно відрізняються методи, що мудро і розважно використовують релігійні чи інші елементи, які належать до культурної спадщини якоїсь людської групи, щоб допомагати тим особам краще зрозуміти цілу християнську тайну.

Правдиві учителі катехизи знають, що катехиза «втлюється» в різні культури або різні оточення. Достатньо згадати про такі відмінні народи, про молодь нашого часу, про різноманітні обставини, в яких знаходяться люди нашого часу. Зрештою, такі катехити не погоджуються, щоб послабити катехизу, за-недбуючи її послання чи пом'якшуючи її для пристосування, навіть у мові, що компроментувало б «депозит» віри⁹⁷, або уступаючи у питаннях віри чи моралі. Вони переконані, що правдива катехиза збагачує ці культури, допомагаючи їм позбутися негативних чи навіть нелюдських понять, які є в них, надаючи їхнім позитивним цінностям Христової повноти⁹⁸.

Включення в катехизу форм народної побожності — 54. Є ще інша проблема методу, яка торкається використання з боку католицького навчання позитивних чинників народної побожності.

Я маю на увазі ті форми побожності, які практикуються в деяких країнах вірними із зворушуючим запалом і чистотою наміру, хоч віра, що їх породжує, має бути очищена і, навіть, виправлена у багатьох випадках. Думаю

⁹⁶ Пор.: 1 Кор. 1, 17.

⁹⁷ Пор.: 2 Тим. 1, 14.

⁹⁸ Пор.: 1 Пів. 1, 16; Еф. 1, 10.

про деякі молитви, що легко сприймаються і які багато простих людей любить повторювати. Думаю теж про деякі форми побожності, практиковані зі щирим прагненням покаяння чи бажанням подобатись Богові.

В основі більшої частини цих молитов, чи в цих практиках є чинники, які треба усунути. Але є й такі, що коли їх вдало використати, могли б допомогти глибше пізнати тайну Христа і Його Благовісті, любові й милосердя Божого, вочленення Христа, Його спасенної смерті та воскресіння, дії Святого Духа в кожному християнинові і в Церкві, тайну потойбічного життя, євангельських чеснот, присутності християн у світі і т. д. Чому б ми мали використовувати деякі нехристиянські чинники, і навіть антихристиянські, занедбуючи ті елементи, які, хоч і вимагають перевірки та виправлення, мають щось християнського в своїй основі?

Вивчення напам'ять — 55. Останнє методологічне питання, яке треба бодай підкреслити, про котре не раз дебатовалося на Синоді — це питання вивчення напам'ять.

На самих початках християнська катехиза, що відбувалася переважно усно, широко застосовувала заучування напам'ять. Тому то вона має довгу традицію вивчення напам'ять основних правд віри.

Всі ми знаємо, що цей метод може мати деякі недоліки, не найменшим з яких є недостатнє розуміння, а часом і жодне, яке обмежує навчання до запам'ятовування формул.

Ці недоліки, у поєднанні з різними рисами нашої цивілізації, привели до майже повного усунення (деякі вважають, що, на жаль, остаточного) виучування напам'ять в катехизі.

Однак на IV Загальному Зборі Синоду прозвучали дуже авторитетні пропозиції, щоб розсудливо зрівноважити роль роздумів і спонтанності, діалогу і мовчання, писаних завдань і пам'яті. Зрештою, деякі культури ще і тепер дуже цінять виучування напам'ять.

У деяких країнах чимраз більше критикуються негативні наслідки обезцінення тієї людської здатності, якою є пам'ять. Чому ми не могли б постаратися віддати їй належне в катехизі, у спосіб розумний, і навіть оригінальний, тим більше, що прослава, тобто «пам'ять»-спогад, про великі події історії спасіння вимагає точного їхнього знання?

Деяке запам'ятовування Ісусових слів, важливих біблійних уривків, Десятьох Заповідей, форм визнання віри, літургійних текстів, основних молитов, головних правд християнської науки не тільки не суперечить гідності християнської молоді чи становить перепону діалогу з Богом, а є дійсною необхідністю, як підкреслили Отці Синоду. Треба бути реалістами. Квіти віри і побожності, якщо так можна сказати, не з'являються і не ростуть в пустинях катехизи без зусиль запам'ятовування.

Суттєво, щоб ці тексти, вивчені напам'ять, одночасно були вкладені і в душу, зрозумілі в їхній глибині, щоб стати джерелом християнського життя, особистого і суспільного.

Плюралізм методів сучасної катехизи може бути знаком живучості і геніальності. У всіх випадках важливо, щоб вибраний метод в цілому відносився до засади, яка є фундаментальною для цілого життя Церкви — засади вірності Богові і вірності людині в тому самому дусі любові.

VIII

РАДІСТЬ З ВІРИ У ВАЖКІМ СВІТІ

Стверджувати християнську тотожність — 56. Життя в умовах світу, в якому три-вогу викликають факти, що найкращі винаходи людини виходять з-під її контролю і повстають проти неї⁹⁹, творить непевність в душах. Якраз в такому світі катехиза має допомагати християнам бути «світлом і сіллю»¹⁰⁰ для радості і для служіння всім. Це, очевидно, вимагає, щоб вона укріплювала їх в їхній тотожності й щоб сама не потрапляла під вплив непевностей і знесилення. Між багатьма труднощами, що є викликами для віри, я підкреслюю тільки деякі, щоб допомогти катехизі подолати їх.

У світі байдужім — 57. Кілька років тому багато говорилося про «зсекуляризований» світ і про похристиянську добу. Мода проходить, але якась глибока дійсність залишається. Християни наших часів мають бути сформованими, щоб жити у світі, який в більшій частині не знає Бога, або який в релігійних справах не прямує до вимогливого і братнього, всеоживлюючого діалогу, часто сходиться на індиферентизм, який все вважає рівносіллям або залишається у зухвалій і «підозрілій» настанові, що визнає першість за прогресом в наукових пошуках.

Щоб мати своє місце на цьому світі, щоб дати всім шанс «діалогу спасіння»¹⁰¹, в якому

⁹⁹ Пор.: Енцикліка *Redemptor Hominis* (Спаситель Людини), чч. 15 - 16: ААС 71 (1979), с. 286-295.

¹⁰⁰ Пор.: Мт. 5, 13-16.

¹⁰¹ Пор.: Павло VI, Енцикліка *Ecclesiam Suam* (Свою Церкву). III част.: ААС 56 (1964), с. 637-659.

шанується гідність кожного, хто шукає Бога, потребуємо катехизи, яка би навчала молодих і дорослих у наших спільнотах бути свідомими й послідовними у їхній вірі, спокійно доводити їхню християнську і католицьку тотожність, «бачити невидиме»¹⁰² і так сильно злучитися з Абсолютом-Богом, щоб могли свідчити про Нього в матеріалістичній цивілізації, яка заперечує Його існування.

З оригінальною педагогією віри — 58.

Незмінна оригінальність християнської тотожності має, як висновок і умову, педагогію не менш оригінальну від віри. Між численними і чудесними людськими науками, що в наш час роблять величезні успіхи, педагогіка є, без сумніву, одною з найважливіших. Досягнення інших наук: біології, психології, соціології — дають їй цінні засоби. Наука виховання і мистецтво навчання є предметом постійних дискусій, щоб якнайкраще пристосувати або досягти найкращих успіхів, але результати цього є різні.

І ось маємо педагогію віри і ніколи не буде забагато сказано про те, що така педагогія віри може сприяти катехизі. В дійсності, нормальним є пристосувати на користь виховання у вірі способи, перевірені й удосконалені на полі виховання як такому. Треба, однак, мати на увазі особливості віри.

Коли говориться про педагогію віри, справа не в тому, щоб передавати людське знання, хоч би і найвище; мова йде про те, щоб передавати Об'явлення Боже в його повноті. І сам Бог протягом священної історії та, передусім, в Євангелії, послуговувався педагогією, що має залишитись взірцем для педагогії віри. В кате-

¹⁰² Пор.: *Євр.* 11, 27.

хизі техніка не має вартості, хіба тою мірою, якою служить для передавання віри і для виховання у вірі. У протилежному випадку не має вона жодної вартості.

Мова найвідповідніша для передачі «Вірую» — 59. Проблемою, подібною до попередньої, є проблема мови.

Усі знають, наскільки ця проблема пекуча в наш час. Чи ж не є парадоксом, який зауважуємо, що сучасні дослідження в галузі спілкування, семантики та науки про символи, для прикладу, надають мові поважної вагомості, і як, зрештою, мовою сьогодні зловживається для служіння облудним ідеологіям, для накидання якоїсь думки, для зведення людини до звичайної речі.

Усе це має значний вплив на катехизу. Вона ж бо зобов'язана знаходити мову відповідну для дітей, підлітків і юнаків нашого часу, як і для інших категорій людей: для інтелектуалів, для науковців, для неписьменних, для осіб з початковою освітою, для неповносправних тощо.

Вже святий Августин стикнувся з такою проблемою і поміг розв'язати її для свого часу відомим твором *De catechizandis rudibus* (*Про катехизацію неосвічених*). В катехизі, як і в богослов'ї, справа мови є, без жодного сумніву, основною. Не буде зайвим пригадати це тут. Катехиза не може допустити жодної мови, яка з будь-якого приводу, навіть поданого як науковий, могла б спотворити зміст *Вірую*. А ще менше буде підходити мова, яка обманює чи веде до помилки.

Навпаки, найвищим законом є — що всі досягнення в дослідженнях мови треба брати на службу катехизі, щоб вона могла «казати» чи «передати» дітям, підліткам, юнакам і дорослим

нашого часу увесь зміст християнської науки без жодного спотворення.

Дослідження віри і певність в ній — 60.

Непомітна небезпека деколи походить від самого способу розуміння віри. Деякі сучасні філософські школи, що, здається, мають великий вплив на деякі богословські течії і через них на пастирську діяльність, наголошують, що характерною рисою людського мислення є постійний пошук, пошук, що ніколи не доходить до самої мети. У богослов'ї цей погляд категорично стверджує, що віра не є певністю, а питанням, що не є вона ясністю, а стрибком у темряву.

Ці течії заслуговують на увагу, тому що пригадують нам, що віра відноситься до дійсностей, яких ще не посідаємо, а очікуємо, до дійсностей, яких ще не бачимо, хіба «як у дзеркалі, неясно»¹⁰³, і що Бог завжди перебуває у недоступному світлі¹⁰⁴. Вони допомагають нам не ставитися до християнської віри як до явища застиглого, а радше такого, що перебуває в дії, так, як сталося з Авраамом. Тим більше не треба показувати певними речі, які такими не є.

Але не треба потрапляти, як це часто буває, у протилежну крайність. У листі до Євреїв сказано, що «віра є заporукою того, чого сподіваємось, — доказ речей невидимих»¹⁰⁵. Якщо ми не володіємо ними, то маємо заporуку про них і доказ.

Коли виховуємо дітей, підлітків і юнаків, Не нав'язуймо їм неправильної думки про віру як про якесь абсолютне незнання, якийсь рід

¹⁰³ 1Кор. 13, 12.

¹⁰⁴ Пор.: 1 Тм. 6, 16.

¹⁰⁵ Євр. 11, 1.

сліпоти, світ темряви, а стараймося вказати їм, що смиренне і відважне дослідження віруючого не починається цілком від нічого, від простих ілюзій, від ідей, що можуть бути неправдивими, від непевностей; а пояснімо їм, що віра ґрунтується на Божому Слові, а Бог не обманює й не може помилятися, що вона постійно будується на непорушній скалі того Слова.

Це пошук Трьох Царів, що йшли за зіркою¹⁰⁶, дослід, що про нього Паскаль, повторюючи думку святого Августина, написав такі глибокі слова: «Ти не шукав би мене, якби ти вже не знайшов мене»¹⁰⁷.

Ціллю катехизи є також — подавати молодим оглашеним ту певність, просту, але тверду, яка б допомагала їм більше і краще пізнавати Бога.

Катехиза і богослов'я — 61. У цьому контексті важливо добре зрозуміти зв'язок, що існує між катехизою і богослов'ям.

Цей зв'язок є глибоко і життєво зрозумілим кожному, хто розуміє незамінне завдання богослов'я, яке служить вірі. Отож, нема що дивуватися, що кожна зміна на полі богослов'я відгукується в катехизі. Після Собору Церква переживає важливий, але ризикований час, богословського дослідження. Те саме треба сказати про герменевтику на полі екзегези.

Деякі Отці Синоду, що прибули з різних континентів, дуже чітко висловилися про цю справу. Вони говорили про «нестійку рівновагу», що з богослов'я може проникнути в катехизу і також підкреслили необхідність якогось виходу з такої нестійкої ситуації. Папа Павло VI також згадував про цю проблему у вступі до

¹⁰⁶ Пор.: *Мт.* 2, 1 наст.

¹⁰⁷ Блез Паскаль, *Тайнство Ісуса: Думки*, ч. 553.

свого *Sollene Professione di Fede* (Урочистого Визнання Віри)¹⁰⁸ та в Апостольськiм Поученнi з нагоди п'ятилiття завершення II Ватиканського Собору¹⁰⁹.

Доречно знову повернутися до цієї проблеми. Свiдомi впливу тих дослiджень та їхнiх тверджень про катехитичне навчання, богослови та екзегети зобов'язанi зважати, щоб не бралось за остаточну правду те, що вiдноситься до питань можливих або дискусiйних мiж спецiалiстами.

Катехити, в свою чергу, повиннi дiяти розсудливо, щоб брати з богословських дослiджень те, що зможе просвiтити їхнi роздуми та їхнє навчання, черпаючи, як i богослови, з правдивих джерел у свiтлi науки Вчительського Уряду Церкви. Не слiд турбувати душi дiтей та юнакiв в цей перiод катехизи вишуканими теорiями, порожнiми проблемами i неплiдними дискусiями, часто засуджуваними святим Павлом в його пастирських листах¹¹⁰.

Найцiннiшим даром, який Церква може дати сучасному розгубленому й неспокiйному свiтовi, є виховання християн, впевнених у суттєвих речах i смиренно радiсних у своїй вiрi. Цього буде навчати їх катехиза, i з цього вона перша буде мати користь: «Людина, що схоче зрозумiти себе саму аж до дна — не тiльки по прямих, частинних i часто поверхових, а нави́ть уявних критерiях i оцiнках свого єства, має зi своїм неспокоєм i непевнiстю, зi своїм життям

¹⁰⁸ Павло VI, *Sollemnis Professio Fidei* (Горжественне Визнання Віри), ч. 4: ААС 60 (1968) с. 434.

¹⁰⁹ Павло VI, Апостольське Поучення *Quinque iam Anni* (Вже п'ять років): ААС: (1971), с. 99.

¹¹⁰ Пор.: 1 Тм. 1, 3; 4, 1; 2 Тм. 2, 14; 4, 1-5; Тит. 1, 10-12; пор.: також Апостольське Поучення *Evangelii Nuntiandi* (Проголошення Євангелiї), ч. 78: ААС 68 (1976), с. 70.

і смертю, зі своєю слабкістю і гріховністю, приблукатися, до Ісуса Христа. Вона має, так би мовити, увійти в Нього усією своєю істотою, має оприсвоїти собі» й асимілювати цілу дійсність Воплочення і Спасіння, щоб знайти саму себе»¹¹¹.

ІХ ЦЕ ЗАВДАННЯ ДЛЯ НАС УСІХ

Заклик до усіх відповідальних — 62.

А тепер, найдорожчі Брати і Діти, я би хотів, щоб мої слова, що вийшли як поважне і палке поучення мого служіння Пастиря Вселенської Церкви, запалили ваші серця так, як Листи апостола Павла, звернені до його співробітників в ділі поширення Євангелія, Тита і Тимотея, і як лист святого Августина до диякона Деограція, зневіреного у своєму завданні катехита, які були правдивою малою наукою про радість, яка походить від катехизування¹¹².

Так, бажаю щиро влити у серця всіх відповідальних, так численних і різних, за релігійне навчання і виховання до життя за наукою Євангелія відвагу, надію та запал!

Єпископи — 63. Звертаюся передусім до вас, Брати мої, єпископи. II Ватиканський Собор пригадав вам ваші обов'язки на полі катехизи¹¹³, і Отці IV Загального Збору Синоду також наголосили на них.

Відносно цього, нам, дорогі Брати, доручено особливу місію у ваших Церквах. У них ви

¹¹¹ Енцикліка *Redemptor Hominis* (Спаситель Людини), ч. 10: ААС 71 (1979), с. 274.

¹¹² *Про катехизування неосвічених*, PL 40, 310- 347.

¹¹³ Пор.: Декрет про Єпископів *Cristus Dominus* (Христос Господь), ч. 14: ААС 58 (1966), с. 679.

є найпершими відповідальними за катехизу, найвищими катехитами. Ви також ділите з Папою, в душі єпископської колегіальності, тягар катехизи в цілій Церкві. Отож, дозвольте говорити до вас з відкритим серцем.

Знаю добре, що ви посвячуєте себе щоденному єпископському служінню — складному і трудному. Тисяча завдань чекає на вас: від формування нових священників до активної присутності у спільнотах вірних; від живучого і гідного служіння культу і таїнств до піднесення людської гідності та оборони прав людини. Але завдання почати і підтримати катехизу, живучу й успішну, хай не відходить на другий план перед іншими турботами!

Цей обов'язок спонукає вас самих передавати вашим вірним науку життя. Але він, згідно з програмами Єпископської Конференції, до якої Ви належите, має спонукати Вас також взяти на себе загальне керівництво катехизою у ваших єпархіях, звичайно, при наявності компетентних і гідних довір'я співробітників.

Вашим головним завданням має бути — викликати і підтримувати у ваших Церквах правдивий запал до катехизи, захоплення, яке втілювалося б у відповідних і успішних структурах, які б вводили в дію осіб та всі необхідні засоби й економічні ресурси. Будьте певні, що, якщо катехиза буде добре проводитися в місцевих Церквах, все інше стане легшим.

Зрештою — чи ж треба казати вам це? — якщо ваша старанність накладає на вас обов'язок робити зауваження і вказувати на помилки, то все-таки частіше відчуватимете радість і потіху, що ваші Церкви цвітуть, тому що в них подається катехизу згідно з волею Господа.

Священики — 64. Щодо вас, священики, ось поле, на котрім ви є прямими співробітни-

ками ваших єпископів. Собор назвав вас «вихователями віри»¹¹⁴. Як би ви могли бути ними найбільше, як не присвячуючи найкращі ваші зусилля зростанню ваших спільнот у вірі?

Чи ви є парохами, чи вчителями вищих і найвищих шкіл, відповідальними за пасторальну діяльність на будь-якому рівні, натхненниками малих або великих спільнот, а передусім молоді, Церква очікує, що ви нічого не занедбаєте у катехитичному ділі, добре зорганізованому і добре спрямованому.

Якщо ви в такому щасливому становищі, що маєте дияконів та інших служителів, то знайте, що вони є вашими природними співробітниками. Всі віруючі мають право на катехизу, всі Пастори мають обов'язок давати її.

Завжди буду просити державні чинники, щоб шанували свободу катехитичного навчання, але ви, служителі Ісуса Христа, благаю вас усіма моїми силами, не дозвольте, щоб через брак запалу або через упередження віруючі були позбавлені катехизи. Щоб не казали: «Дітки просять хліба, та нікому їм дати»¹¹⁵.

Ченці і черниці — 65. Численні чернечі чини, чоловічі й жіночі, постали, щоб виховувати у християнському дусі молодь, передусім найбільш занедбану. В історії ченці і черниці активно посвячувалися катехитичній діяльності Церкви, розвиваючи в ній працю особливо корисну й успішну.

Підкреслюючи зв'язок між ченцями, черницями і пастирями і, тим самим, активну присутність чернечих спільнот та їхніх членів у пастирських проектах місцевих Церков,

¹¹⁴ Декрет про служіння і життя священників *Presbyterorum Ordinis*, ч. 6: AAC 58 (1966), с. 999.

¹¹⁵ *Глаз Єр.* 4, 4.

я цілим серцем заохочую Вас, щоб чернече посвячення зробило Вас ще більш готовими служити Церкві, щоб Ви приготувалися в найкращий спосіб до катехитичного завдання, відповідно до різних покликань ваших Згромаджень і завдань, які були вам доручені, поширюючи ці старання. Дай Боже, щоб чернечі спільноти максимально присвятили свої здібності та можливості особливому ділу катехизи.

Катехити миряни — 66. Хочу подякувати відіменіцілої Церкви вам, парафіяльні катехити-миряни: чоловіки і, ще більшою мірою, жінки, — що по цілому світі присвятились релігійному вихованню численних поколінь. Ваша діяльність, часто скромна і непомітна, але виконана з гарячою й щедрою старанністю, є визначною формою апостоляту мирян, особливо важливого там, де з різних причин, молоді християни не одержують відповідного релігійного виховання в своїх рідинах.

Скільки з нас одержало від осіб, таких як ви, перші поняття катехизму і підготовку до таїнства Покаяння, до Причастя, до Миропомазання! IV Загальний Збір Синоду Єпископів не забув про вас. Разом з ними і я заохочую вас продовжувати вашу співпрацю для життя Церкви.

Але є також катехити на теренах місійних і вони особливо заслуговують на цей титул — «катехит». Народжені у християнських рідинах або наведені на християнську релігію та навчені місіонерами чи іншими катехитами, вони згодом присвячують своє життя катехизації молоді і дорослих у своїх країнах. Без них не було б сучасних квітучих Церков.

Я радію з зусиль Священної Конгрегації для Євангелізації Народів, спрямованих на

удосконалення формування цих катехитів. З вдячністю згадую тих, кого Бог вже покликав до себе, і благаю про заступництво тих, кого мої Попередники проголосили святими чи блаженними. Заохочую і всім своїм серцем тих, що тепер працюють, і бажаю, щоб інші допомагали їм, щоб їх число зростало для такого необхідного для місій діла.

В парафії — 67. Тепер хочу пригадати конкретні ситуації в яких звичайно працюють катехити, звертаючи увагу, у формі ще стислішій, на «місця» здійснення катехизи (деякі з яких вже згадувалися в IV розділі): парафія, сім'я, школа, рухи.

Правда, що катехизувати можна в будь-якому місці, але я хочу підкреслити, — згідно бажання багатьох єпископів, — що парафіяльна спільнота має бути натхненницею і рушієм катехизи та її основним місцем проведення. Певно, в багатьох країнах парафія була немов зруйнована урбанізацією. Деякі, може, з легкістю змирились з тим, що вона вже застаріла, і навіть, що їй загрожує зникнення через виникнення малих спільнот, відповідніших і більш успішних у цій ситуації.

Хочеться чи ні, парафія залишається точкою, до якої мають звертатися християни, і навіть непрактикуючі. Отож, реалізм і здоровий глузд радять йти далі по дорозі, що веде до повернення парафії, де це потрібно, структур більш відповідальних, і, передусім, нового пориву через збільшення в ній числа членів кваліфікованих, відповідальних і щедрих.

Сказавши це і зважаючи на різноманітність місць здійснення катехизи навіть в парафії, в родинях, що мають дітей або юнаків у душпастирських осередках при державних школах, в католицьких навчальних інституціях,

в товариствах, що призначають спеціальний час на катехизу, в центрах, відкритих для молоді, на суботньо-недільних виїздах, призначених для духовного формування, тощо, найважливіше, щоб усі ці шляхи катехизи були спрямовані до того самого визнання віри, до тієї самої приналежності до Церкви, до однакових зобов'язань відносно служіння суспільству, щоб усі жили тим самим євангельським духом: «Один Господь, одна віра, одне хрещення, один Бог і Отець усіх...»¹¹⁶.

Тому кожна парафія важлива, і кожне угруповання менших парафій має великий обов'язок формувати відповідальних, повністю присвячених катехитичному одушевленню — священиків, ченців, черниць, мирян, приготувати засоби, необхідні для кожного способу катехизи, помножувати і пристосовувати місця катехизи в міру можливостей, контролювати якість релігійного формування і включення різних груп у церковне тіло.

Отже, не встановлюючи монополій, ні незмінних однаковостей, парафія лишається — як я казав — привілейованим місцем катехизи. Вона має віднайти своє покликання, що є покликанням бути родинною хатою, братньою й гостинною, де хрещені й миропомазані набирають свідомості, що вони Народ Божий. Там щедро подається їм хліб доброї науки і хліб Євхаристії в контексті того самого акту богочитання¹¹⁷. Звідси їх щодня висилаєть-

¹¹⁶ *Еф.* 4, 5.

¹¹⁷ Пор.: II Ватиканський Собор, Конституція про Літургію *Sacrosanctum Concilium* (Священний Собор), чч. 35, 52; *ААС* (1964), с.109, 114; пор.: теж *Instutio Generalis Missalis Romani* (Загальна Установа Римського Службника), проголошена декретом св. Конгрегації Обрядів 6. 5. 1969, ч. 33 і те, що сказано вище про проповідь р. VI.

ся на виконання їхньої апостольської праці всюди де кипить життя світу.

В сім'ях — 68. Катехитична діяльність сім'ї має особливий характер, і, в якийсь спосіб, незамінний, правильно підкреслений Церквою, а передусім II Ватиканським Собором¹¹⁸. Виховання у вірі з боку батьків — виховання, що має починатися від наймолодшого віку дитини¹¹⁹ — виявляється вже тоді, коли члени сім'ї допомагають одне одному зростати у вірі завдяки їхньому християнському свідченню, часто мовчазному, але постійному, що відбивається у ритмі щоденного життя, прожитого за наукою Євангелія.

Це виховання входить чимраз глибше в душу, коли з нагоди сімейних подій — як прийняття таїнств, відзначення великих літургійних свят, народження дитини, чиєїсь смерті — вияснюється християнське чи релігійне значення таких подій. Але треба йти далі. Християнські батьки нехай стараються продовжувати в сімей-

¹¹⁸ Вже від середньовіччя Провінційні Собори настоювали на відповідальності батьків за виховання дітей у вірі: пор.: VI Соб. Арль (813), кан. 19; Соб. Майнц (813), кан. 45, 47; Соб. Париж (829), кан. I, роз. 7. З недавніх Папських документів: Пій XII, *Енцикліка Divini illius Magistri* (Того Божественного Учителя), 31, 12. 1929: ААС 22 (1930) с. 49-86; численні промови і послання Пія XII; а передусім тексти II Ватиканського Собору: *Lumen Gentium* (Світло Народів), ч. 11, 35: ААС 57 (1965), с. 15, 40; *Apostolicam Actuositatem* (Апостольську Діяльність), чч. 11, 30: ААС 58 (1966), с. 847, 860; *Gaudium et Spes* (Радість і Надія), ч. 52: ААС 58 (1966), с. 1073; а понад усе Заява про християнське виховання *Gravissimum Educationis* (Найбільший Виховання), ч. 3: ААС 58 (1966), с. 731.

¹¹⁹ Пор.: II Ватиканський Собор, *Gravissimum Educationis* (Найбільший Виховання), ч. 3: ААС 58 (1966), с. 731.

ному контексті формування більш методичне, одержане в іншому місці.

Факт, що коли правди, які торкаються головних проблем віри і християнського життя знову обговорюються в сімейному середовищі, просякненому любов'ю й пошаною, це часто накладає на дітей вирішальний відбиток і то такий, що залишиться на ціле життя. Самі батьки мають користь із цього зусилля, тому що в такому катехитичному діалозі кожний одержує і дає.

Отож, сімейна катехиза попереджає, супроводжує і збагачує кожну іншу форму катехизи. Крім того, там, де антирелігійне законодавство намагається забороняти виховання у вірі, де поширене невірство або активний секуляризм, що практично цілком не допускає правдивого релігійного розвитку, це, що може називатися «Сімейною Церквою»¹²⁰, залишається єдиним середовищем, в якому молоді можуть одержувати правдиву катехизу.

Так християнські батьки повинні старатися приготувати себе до такого служіння своїм дітям, і щоб виконувати його з невтомною пильністю.

Треба також заохочувати особи або інституції, які особистими контактами, зустрічами і зборами та всякого роду педагогічними засобами, помагають таким батькам виконувати їхні завдання. Вони також роблять неоціненну послугу катехизі.

У школі — 69. Сім'я і пов'язана з нею школа дає катехизі можливості, якими не треба

¹²⁰ II Ватиканський Собор *Lumen Gentium* (Світло Народів), ч. 11: ААС 57 (1965), с. 16; пор.: Декрет *Apostolicam Actuositatem* (Апостольська Діяльність), ч. 11: ААС 58 (1966), с. 848.

нехтувати. В країнах (їх на жаль, дедалі менше) в яких є можливість давати виховання у вірі у межах шкільних програм, Церква зобов'язана використовувати цю можливість в найкращий спосіб. Очевидно, це відноситься передусім до католицької школи. Чи мала би вона право на таку назву, якби, відзначаючись високим рівнем навчання світських предметів, занедбувала властиве релігійне виховання? Хай ніхто не каже, що таке виховання вона дає «само-собою» чи у спосіб непрямий. Властивий характер і глибока причина, через які батьки-католики надали б їй перевагу, полягають саме в якості релігійного навчання, подаваного разом з вихованням учнів.

Католицькі школи мають шанувати свободу сумління, тобто не тиснути на неї ззовні, фізично чи морально, передусім у тому, що стосується релігійних практик дітей та молоді. Однак вони зобов'язані давати релігійне формування, яке б пристосовувалося до ситуацій часто різних в різних учнів, і так само давали їм зрозуміти, що поклик Бога — служити Йому в душі і правді, згідно з законами Божими і заповідями Церкви — не примушує людину, але зобов'язує її до цього у її сумлінні.

Але я думаю також про школу неконфесійну і державну. Висловлюю велике бажання, щоб, відповідаючи на дуже ясне право людини та сім'ї і в ім'я пошани до релігійної свободи всіх, було можливо для католицьких учнів розвиватися в їхньому духовному формуванні з допомогою релігійного навчання, яке залежить від Церкви. Але таке навчання, залежно від країни, має бути подане школою чи то в рамках школи, або теж в рамках порозуміння з державною владою в шкільних програмах, якщо катехиза відбувається тільки в парафії або в іншому пасторальному центрі.

Справді ж бо, навіть там, де існують дійсні труднощі, наприклад, коли учні належать до різних релігій, треба укладати шкільні розклади лекцій так, щоб дати змогу католикам поглиблювати їхню віру та їхній релігійний досвід під проводом кваліфікованих вихователів, священиків чи мирян.

Звичайно, крім школи, на світогляд молоді впливають інші численні складники: розваги, оточення, місце праці. Ті, що вчаться, обов'язково потрапляють під вплив навчання в їхній школі, засвоюють культурні й моральні цінності, які культивуються у школі, порівнюються з численними одержаними в школі поглядами. Треба, щоб катехиза зважала на цю шкільну навчальну активність (схоляризацію), щоб справді досягнути інших чинників знання і виховання у спосіб, коли Євангеліє входить у світогляд учнів на площині їхньої науки, і щоб гармонізація їхньої культури здійснювалася у світлі віри.

Тому я заохочую священиків, монахів, монахинь і мирян, щоб зобов'язувались підтримувати віру цих учнів. Зрештою, тут маю нагоду висловити моє тверде переконання, що, пошана, виявлена до католицької віри молодих, а навіть рішення, які полегшують їхнє виховання, вкорінення, зміцнення, вільний вияв і практику, принесли б честь будь-якій владі, яка б то не була система, на яку вона спирається, чи ідеологія, якою надихається.

Рухи — 70. Врешті треба заохочувати також і організацію товариств, рухів і груп вірних, спрямованих на побожні практики, прямий апостолят, харитативну поміч ближньому, християнську присутність у світських установах. Всі вони краще осягнуть свої особливі цілі й краще служитимуть Церкві, якщо в

їхній внутрішній організації та методі праці будуть надавати важливе місце серйозному релігійному формуванню своїх членів. У цьому значенні кожне товариство вірних в Церкві має обов'язок бути, за своєю суттю, вихователями віри.

Таким чином, яснішим виглядає завдання, дане мирянам в сучасній катехизі, здійснюваній під пасторальним проводом їх єпископів, як, зрештою, багато разів підкреслили «Пропозиції», висловлені Синодом.

Інституції формування — 71. Такий внесок мирян, за котрий ми маємо бути вдячні Богу, є також викликом нашої відповідальності пастирів. Справді ж бо, миряни-катехити мають бути сформовані до тої функції, як не служінням формально установленим, то, звичайно, працею дуже важливою і визначною в Церкві.

Таке формування спонукає нас до організації відповідних центрів та інституцій, на які зважали б єпископи. Це ділянка, в якій виявляється плідною єпархіальна, міжєпархіальна, а навіть національна співпраця. І також матеріальна допомога, надана заможнішими Церквами їхнім убогим сестрам, має бути найбільш успішною. Що ж бо кращого може дати одна Церква іншій Церкві, як не допомогу зростати також як Церква?

Всім тим, що працюють на службі Євангелія й яким я тут висловив моє щире заохочення, я хотів би пригадати пораду, чи настанову, що була дорого моєму Попередникові Павлові VI: «Як благовісники маємо давати вірним приклад... осіб зрілих у вірі, які, незважаючи на конкретні проблеми, вміють зустрітися для спільних, щирих і безкорисливих пошуків правди. Так, доля євангелізації, напевно, пов'я-

зана із свідченням про єдність, яку дає Церква. А це є спонукою до відповідальності, але й також і потіхи»¹²¹.

ЗАКІНЧЕННЯ

Святий — Дух внутрішній Учитель — 72.

В кінці цього Апостольського Поучення очі й серце звертаються до Того, хто є началом-натхненником цілого катехитичного діла і тих, хто це діло виконують — до Духа Отця і Сина, до Святого Духа.

Ісус Христос, описуючи місію, яку Святий Дух мав би мати у Церкві, вживає ці знаменні слова: «Той навчить вас усього і все вам нагадає, що я сказав вам»¹²². І додає: «Коли зійде той Дух істини, він наведе на вас на всю правду... і звістить те, що настане»¹²³.

Отож, Христос обіцяє Духа Церкві й кожному віруючому як внутрішнього Учителя, що всередині сумління й серця дає зрозуміти те, що ми почули, але ще не в змозі розуміти. «Святий Дух вже тепер навчає вірних, — казав про це святий Августин, — тою мірою, якою кожний є здатний розуміти духовні речі, і запалює в їхньому серці бажання знати тим більше, чим більше кожний робить поступ в любові, завдяки якій любить речі, які знає й бажає знати, ті, яких не знає»¹²⁴.

Крім того місією Духа є перемінювати учнів у свідків Христа; «Він свідчитиме за мене. Та й ви свідчитимете»¹²⁵.

¹²¹ Поучення *Evangelii Nuntiandi* (Проголошення Євангелії), ч. 77: ААС 68 (1976), с 69.

¹²² ІІо. 14, 26.

¹²³ ІІо. 16, 13.

¹²⁴ Тракта́т про Євангелію Івана, 97, 1: PL 35, 1877.

¹²⁵ ІІо. 15, 26 наст.

Але є ще щось більше. На думку святого Павла, що збирає в одну цілість богослов'я, заховане в цілому Новому Заповіті, це «бути християнином», означає — християнське життя, нове життя синів Божих, що є життям у Дусі¹²⁶. Тільки Дух дає нам змогу казати до Бога: «Авва, Отче!»¹²⁷. Без Духа не можемо сказати: «Ісус — це Господь»¹²⁸. Від Духа походять всі харизми, що будують Церкву — спільноту християн¹²⁹. У такому значенні святий Павло звертається до кожного учня Ісуса Христа: «Сповняйтеся Духом»¹³⁰. Святий Августин дуже ясно каже: «Факт, що віримо і діємо належить нам на підставі вільного вибору нашої волі, а одне і друге, однак, дається нам Духом віри і любові»¹³¹.

Катехиза, що є зростанням у вірі й дозріванням християнського життя до повноти, є ділом Святого Духа, ділом, яке він єдиний може викликати і жити в Церкві.

Ця правда, що виринає з вищенаведених, як і з інших численних текстів Нового Заповіту, має викликати в нас два переконання.

Передусім, що Церква, коли виконує свою місію, тобто катехизацію, — як і, зрештою, кожний християнин, що зобов'язується до такої місії в Церкві й в ім'я Церкви, — має бути вповні свідомою, що діє як живучий І слухняний засіб Святого Духа. Станом Церкви, яка вчить, і кожного катехита має бути постійне благання цього Духа, щоб бути в злуці з ним, щоб старатися пізнати його правдиві натхнення.

¹²⁶ Пор.: *Рим.* 8, 14-17; *Гал.* 4. 6.

¹²⁷ *Рим.* 8, 15.

¹²⁸ *1 Кор.* 12, 3.

¹²⁹ Пор.: *1 Кор.* 12, 4-11.

¹³⁰ *Еф.* 5, 18.

¹³¹ *Книга заперечень*, I, 23, 2; PL 32, 621.

Необхідно також, щоб глибоке бажання зрозуміти дію Святого Духа і повнішого віддання йому, — тому що «ми живемо в Церкві в часах привілейованих Святим Духом», як підкреслював мій попередник Павло VI в його Апостольському Поученні *Evangelii Nuntiandi* (Проголошення Євангелія),¹³² — викликало пробудження катехитичної ревності. Справді ж бо, «оновлення в Дусі» буде справжнім і буде мати правдивий успіх, не так тою мірою, якою він викличе надзвичайні харизми, а радше тою, якою поведе найбільш можливе число вірних дорогами щоденного життя до смиренного, терпеливого, постійного зусилля, щоб пізнавати чимраз краще тайну Христа і свідчити про Нього.

Я тут благаю для катехизуючої Церкви цього Духа Отця й Сина та молю, щоб він відновлював у ній катехитичний запал.

Марія — Мати і взірець учня — 73. Дай Боже, щоб твоїми молитвами Пресвята Богородиця П'ятидесятниці випросила нам все це! Своїм особливим покликанням вона бачила як її Син Ісус «зростав мудрістю, літами і ласкою»¹³³. На її колінах і потім, під час свого прихованого життя в Назареті, цей Син, що був Єдинородним Отця, повним благодаті й істини, нею був навчений людського знання Святого Письма та Історії задуму Божого для свого народу в поклонінні Отцеві¹³⁴. З другого боку, вона була першою Його ученицею. Першою в часі, тому що, знайшовши Його в Храмі, вона одержує від Ісуса-юнака науку, яку

¹³² Ч. 75: ААС (1976), с. 66.

¹³³ Пор: Ак. 2, 52.

¹³⁴ Пор.: ІІо. 1, 14; Євр. 10, 5; Сумма Теол., III, Q. 12, а. 2; а. 3, до 3.

зберігає в своєму серці¹³⁵, а передусім першою, тому що ніхто не був у такому глибокому розумінні «учнем Бога»¹³⁶.

Мати й учениця, сказав про неї святий Августин, і відважно додав, що бути ученицею для неї було важливіше, ніж бути матір'ю¹³⁷. Не без причини в Синодальній Залі було сказано, що Марія є «живущим катехизмом», «матір'ю і взірцем катехитів».

Нехай, отже, присутність Святого Духа через молитви Пресвятої Богородиці дає Церкві незрівнянне піднесення в катехитичній діяльності, що є суттєво для неї! Тоді Церква в цю годину ласки успішно виконає, загальний і незмінний заповіт, одержаний від свого Учителя: «Ідіть... і зробіть учнями всі народи»¹³⁸.

З моїм апостольським Благословенням.

Дано в Римі, біля Святого Петра, 16 жовтня 1979 року, другого Понтифікату.

Папа Іван Павло II

¹³⁵ Пор. *Ак.* 2, 51.

¹³⁶ Пор. *ІІо.* 6, 45.

¹³⁷ Пор. *Промова* 25, 7: PL 46. 937-938.

¹³⁸ *Мат.* 28. 19.

ЗМІСТ

	Вступ	3
I.	Маємо єдиного Учителя — Ісуса Христа	6
II.	Досвід давній як Церква	11
III.	Катехиза в пасторальній і місійній діяльності Церкви	18
IV.	Ціла Благовість зачерпнута джерела.....	27
V.	Усім потрібна катехизація	37
VI.	Деякі шляхи та засоби катехизи	45
VII.	Як подавати катехизу.....	50
VIII.	Радість з віри у важкім світі	56
IX.	Це завдання для нас усіх.....	62
	Закінчення.....	73

Підписано до друку 05.05.2008. Формат 84х90/32.
Папір офс. Офс. друк. Гарнітура GaramondC.
Ум. друк. арк. 3,5. Ум. фарбовідб. 3,6.
Обл. вид арк. 3,0. Зам. .

Видавництво «Свічадо»
вул. Винниченка, 22, м. Львів, 79008, а/с 808
тел. (032) 244-57-44, 240-35-08
e-mail: post@svichado.com; url: www.svichado.com

